

A diluviális ember nyomai a csoklovinai Cholnoky-barlangban.*

Az ásítás történetével kell kezdenem.

1910 őszén jelentette dr. *Kőváry* Ernő az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának, hogy *Láger* János kalánzeykfalvi állomásfőnök és *Tőry* Győző odavaló állami tanító turistáskodás közben a csoklovinai (Hunyadvm.) barlangban járt s abban medvekoponyákat s állítólag egy emberi koponyát is lelt.

1911 márcziusának második s áprilisének első felében Vajdahunyadon a Kincses nevű szőlőhegyen éppen *Láger* úr szőlőjében ástam volt ki egy árpádkori temető még hozzáférhető részét. Egy alkalommal kirándultam Kalán-Zeykfalvára *Kőváry* Ernővel együtt. E kirándulásom egyedüli célja az volt, hogy tájékozódjam az állítólagos medve- és emberi koponyák sorsa felől. Az egész, amit kaptam, egy ősmedvefog volt, mely *Láger* úr ajándékképpen be is került múzeumunkba.

Röviddel a kirándulás után tartottam volt Vajdahunyadon egy összefoglaló előadást a negyedkorról, annak művelődéséről. Előadásomban természetesen érintenem kellett a franciaországi stb. barlangleleteket, a hazai palaeolithikum rövid történetét s ennek szempontjából méltatnom kellett *Herman* Ottónak kiváló érdemeit s vázolnom kellett azokat a nehézségeket, melyekkel nálunk, különösen az anyagiak tekintetében az ilyen kutatások jární szoktak, stb.

Ezután az előadás után privátus beszélgetés kapcsán értesültem arról, hogy Vajdahunyad közönsége közel hatszáz koronát tánczolt össze, hogy múzeumot alapítson s mivel Déva a maga múzeális feladatainak egyáltalán nem tud megfelelni, Vajdahnyadon állítson fel múzeumot. E lelkes közönség vezető férfiai azonban belátták, hogy Vajdahunyad városa múzeumalapítás nélkül is szolgálatba állhat a múzeális eszméknek és törekvéseknek, sőt a munkafelosztás helyes elvéből kiindulva, így még többet is tehet a cél érdekében. Rövidesen fel is ajánlották ezt az összetánczolt pénzt múzeumi célokra, azzal a kikötéssel, hogy az ezen a pénzen eszközzendő régészeti kutatásoknak Hunyad-megyében kell történiük s lehetőleg olyan helyen, a hol előreláthatólag eredményes lesz a kutatás.

Tekintettel arra, hogy a csoklovinai barlang leleteiről szóló hírek

* A címlapon levő térképen 4.

és tudósttások szinte parancsolták, hogy a dolognak föltétlenül utána kell nézni, ajánlottam adják ezt a pénzt ennek a barlangnak a kikutatására. Vagy jár régészeti szempontból is eredménnyel ez a kutatás, vagy nem, de mindenesetre hozzá fog járulni ahhoz, hogy ezt a barlangot megismerjük. A tánczrendező bizottság tagjai el is fogadták ajánlatomat s a pénz sorsa felett, mely ötszázhetvennyolcz korona 17 fillért tett ki kamataival együtt, ilyen értelemben határoztak, megbizván dr. *Kőváry* Ernőt, hogy a határozatukról szóló jegyzőkönyvet a takarékbetéti könyvvel együtt adja át dr. *Cholnoky* Jenőnek, mint az erdélyi barlangkutatások fő irányítójának, kinek nevével a barlangot is elneveztem.

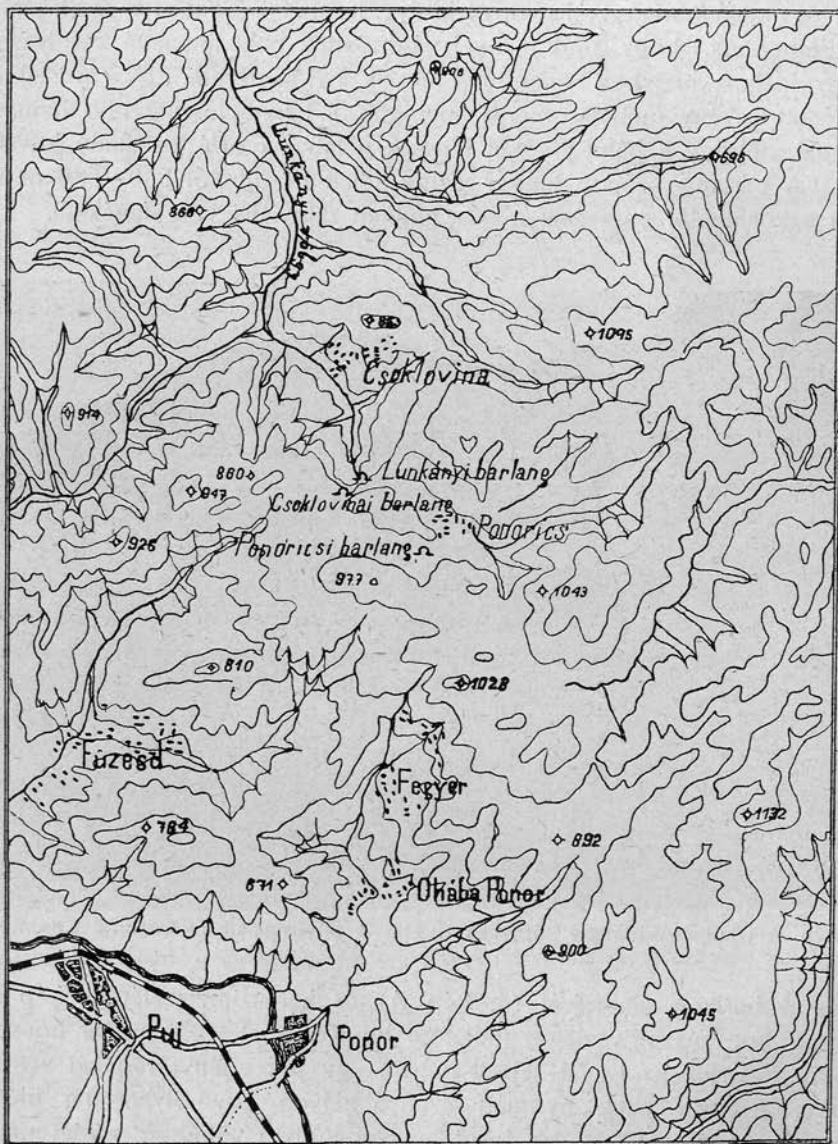
Ezek után már csak az időt kellett megállapítani, hogy mikor fogjunk a kutatáshoz.

Kolozsvárról 1911. június-hó 29.-én indultunk el *Cholnoky* professor úrral. Vajdahunyadon a következő napon *Kőváry* Ernő és *Cseh* Andor, Kalánzeykfalván *Tóry* Győző csatlakozott hozzánk, ki mint útítársunk és kalauzunk örökös hálára kötelezett. Pujig akartunk vonaton menni. Onnét a Hunyadmegyei Faipartársulat iparvasútja vitt volna fel Ponoricig. Ez azonban azelőtt való napon lecsúszott s így gyalogszerrel tettük meg az utat. Késő délután volt, a mire Ponoricra értünk. Így is vállalkoztunk, hogy a barlangot bejárjuk. Futólagos szemle volt az, melyet részletesebb vizsgálat követett másnapon, július-hó elsején.

Ponoric (1. kép) egyike azoknak a dolináknak, melyek a maguk öt-hat házával megfelelő védelmet nyújtottak az odahúzódó oláhoknak, barmaiknak pedig bőséges erdei legelőjük jéven, bár a világtól és minden valamire való összeköttetéstől távol laktak, a szó teljes értelmében tejben, vajban fürödtek. Mint úrbéresek egy pár forint árán hamar megszabadultak gazdáiktól egy-egy évre. Ma természetesen változott viszonyokat találunk. Az iparvasút, ha mindjárt jól-rosszúl is, de lehordja a vidék kitermelt fáját s szénáját. A hajdani úrbéresek pedig vagy felvonóznak barmaikkal a havasokra, a honnét lejöttek volt valamikor, vagy eladják a jószágot s a kapott pénzzel másutt próbálnak szerencsét. A kit a megszokás odaköt, megválja háza helyét s tovább is ezen az elzárt helyen robotolja le életét.

E dolina nyugati felén kapaszkodunk fel a Dilma Ponoriculujra, aztán egy körülbelül tíz perczig tartó ösvényen haladunk Csoklovina irányában. A hegy tulsó végéhez érve, a Lukányi patak festői vidéke bontakozik ki előttünk. Jobb felől Csoklovina község vízmosások közé épített házaival s telkeivel. Egy nagyon kezdetleges szerpentin ösvényen haladunk lefelé, míg a Dilma Ponoriculuj lábánál veszedelmes kőfolyáshoz érünk. Innét lesz láthatóvá a szóban forgó barlang környéke.*

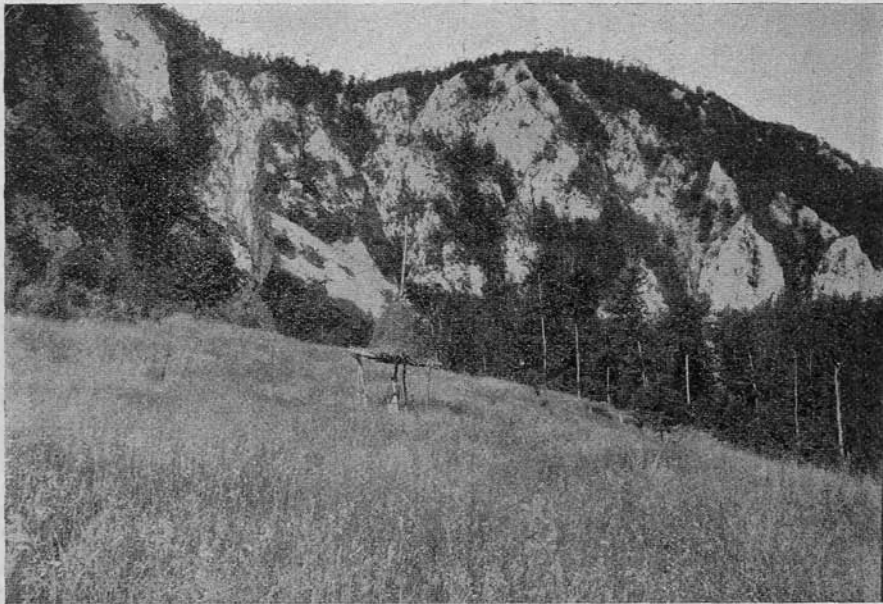
* A 2. és 3. képen a nyílhegy a barlang szája felé irányúl. (1. 2. kép.)

1. kép. Csoklovina és környéke.
Fig. 1. Csoklovina et ses environs.

A 3. képen a barlang környékét látjuk Csaklovináról nézve. Még jókora út van odáig, mely részben egy hajdani diluviális völgyfenéken vezet keresztül, innét a Lunkányi patakhoz vezet le egy keskeny ösvény, a hol egy alsó barlangban gyönyörködve, honnét a Lunkányi patak kitör, megpihenünk, hogy újult erővel vágassunk neki annak a kőtolyásos hegyoldalnak, melyben barlangunk fekszik. Ezt is elérjük. Egy a turistáktól taposott ösvény mutatja, merre menjünk a lehető legnagyobb óvatossággal, nehogy a hátul jövőket leüssék a lábaink alól kiszaladó kövek.

A barlang szája a tenger színe felett körülbelül 650—680 m.-re van s körülbelül összeesik a már említett diluviális völgyfenékkal.

2. kép. A Cholnoky-barlang környéke. — Fig. 2. Environs de la Caverne Cholnoky.

A barlang alaprajzát (4. kép A) és keresztmetszetét (4. kép B) egy ad hoc készült vázlaton mutatom be. Körülbelül 435 méter hosszú. Mikor bejártuk az I-gyel jelzett helyen egy pár edénytöredéket vettem észre. Ásattam ezek nyomán ezen a helyen egy olyan hat méter hosszú s egy méter széles árkot, melyet jobbsó végében másfél méter szélességben és két és fél méter hosszúságban kibővítettem. Három méter mélységig mehettam le. A hely annyira szűk volt, hogy tartanom kellett attól, hogy a kihányt föld s a szerteszt fekvő óriási kődarabok beomlanak s alátemetik munkásaimat. Meg kellett elégednem azzal, hogy fölvegyem a kiásott rész függőleges szelvényét. Három nagyon porhadó

máladékréteget mutatott. A két felső 60—60 cm., az alsó 45 cm. vastag. 1—2 cm. vastag mésztufaréteg választja el ezeket. egymástól Leg-alól egy finom meszes törmelékkal tele porhanyó réteg volt. Mindenikben letem ősmévecsontot. Az 5. képen mutatom be a most említett edényrészeket, melyek egy jól iszapolt, jól kiegészített, finomabb iszapanyaggal bevont és simított dénytől származnak. Vállát körömdísz ékíti. Egyik vertikálisan átfúrt szalagfüle még megvan.

Tóry bevallása szerint II. helyen lelték *Lángerral* az ősmévekoponyát és az állítólagos emberi koponyát Ezt kellett tehát kikutatnom. De hogyan? Az őskori ásások kinnt a szabad ég alatt is a legnehe-

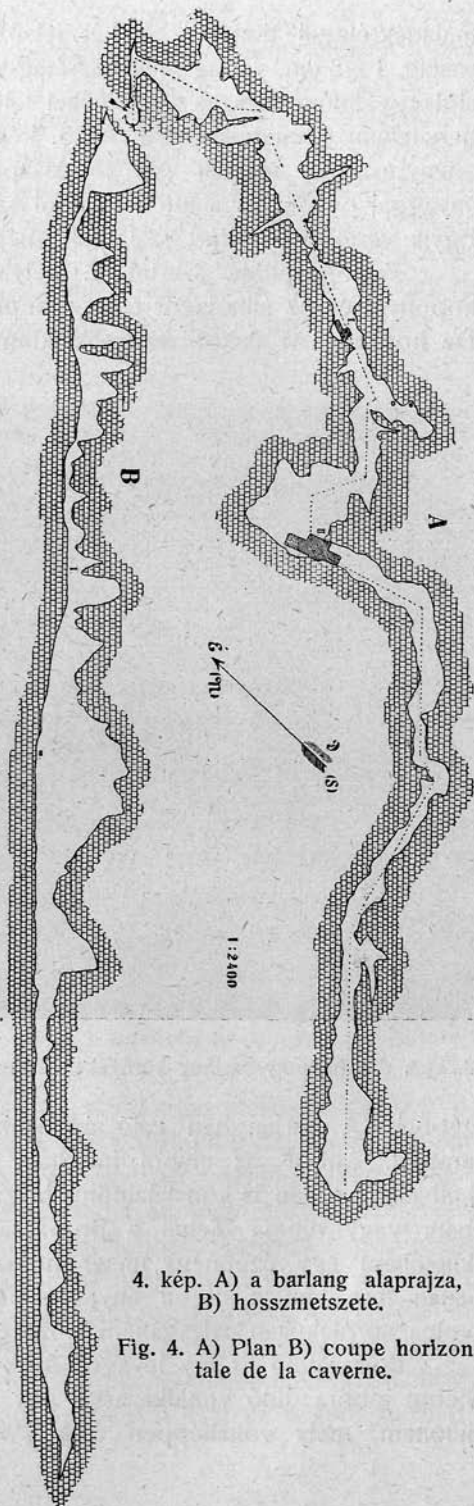
3. kép. A Cholnoky-barlang környéke. — Fig. 3. Environs de la Caverne Cholnoky.

zebbek. A barlangban való ásások még jobban próbára teszik az embert. Abból az elvből indultam ki, hogy nekem voltaképpen azt kell első sorban is konstatálnom, hogy van-e palaeolithikum a barlangban, vagy nincs? Tehát a próbaásatás álláspontjára helyezkedtem s kijelöltem egy tízennégy méter hosszú s egy méter széles árkot. Ezt aztán leásattam, a kiásott anyagot pedig, mintha borsót szemelgettem volna, aprólékosan átvizsgáltam. Közel egy méter mélységig mentem így le.

Bemutatom az így levágott árok függőleges szelvényét. (6. kép.) Fenn jobbra dülő vonalkázással egy 8 cm. vastag barlangi sárréteget jelöltem, mely voltaképpen csak 1.5 m. táján kezdődik. Ez alatt egy

0-nál 18 cm. vastagságban kezdődő s a 3. m. táján 3 cm.-re vékonyuló mésztufaréteg van, melyet vízszintes vonalkázás jelöl s mely az elején alvadt mészhez hasonlít, a 3. méteren túl pörlös fehér. A mésztufaréteg alatt egy balra dülő ferde vonalkázással feltüntetett 40 cm. vastag, homokos agyaggal összekötött csontbreccaréteg van, melynek felső, pontokkal jelölt részén eliszapolás nyomait konstatáltam. Ebben a rétegben lettem a megmunkált kő- és csontszerszámokat, melyekről alább fogok szólni. A csontbreccaréteg alatt a vízszintes felvételek térképén körrel kerített kereszttel jelölt helyén kb. 1 m² területen 40 cm. mélyen leástam s végig sok mészszel összekötött homokos agyagot konstatáltam. Ennek összeállása annyira laza volt, hogy lapáttal is könnyen dolgozhattunk benne. Azon alúl a csákányt kellett igénybe venni. A barlang fekekéig a folytatólagos ásatások rendjén fogunk leásni.

A régész szemével nézve a dolgokat, vizsgálat tárgyává kellett tennem, vajjon érintetlenek voltak-e a most leírt rétegek, vagy sem? Konstatáltam, hogy eltekintve az A táján *Tőrytől* és *Lágertől* származó kis betűrástól, a kiásott terület rétegmolexuma zavartalan volt, azt soha senki meg nem bolygatta. Ennek konstatálása után azt kellett megvizsgálnom, hogy

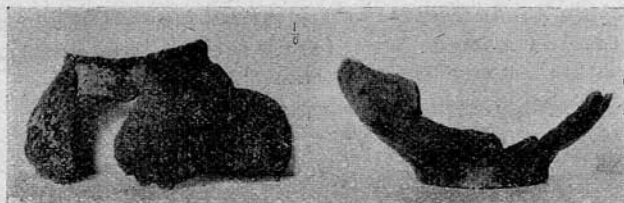

4. kép. A) a barlang alaprajza, B) hosszszelvénye.

Fig. 4. A) Plan B) coupe horizontale de la caverne.

vajjon a barlangi sár rétege nem mutat-e olyan nyomokat, melyek a mellett szólának, hogy valamikor jártak a barlangnak ezen a helyén, esetleg laktak ottan? A magammal hozott barlangi sárban szénnyomokra akadtam. Hogyan kerülhettek ezek ide? Többféle magyarázatát lehet adni. Vagy onnét származnak ezek a szénnyomok, hogy a barlangot látogató turisták, mint azt több helyen konstatáltam, a magukkal behozott fákból tüzet raktak, vagy esetleg azzal a barlanglakó vagy a barlangot felkereső őskori néppel, vagy családdal hozandó kapcsolatba, melytől az I. helyen lelt cserepek valók. Végül az sincs kizárva, hogy az ásatás rendjén a csontbreccarétegből kerültek oda. Ez esetben a folytatólagos ásatásoknak egyik igen fontos feladata lesz e dolog tisztázása.

A jelzett 14 m. hosszúságban még két, tehát összesen három méter széles árkot ásattam ki s a leletek nyomán a 4. és 10. m. közt még egy hat m. hosszú s három m. szélés részt. Az ásatás így hatvan négyzet-méternyi területen folyt. A függőleges metszet mindenütt ugyanaz volt.*

5. kéd. Agyagedénytöredékek. — Fig. 5. Fragments de vase.

Említettem, hogy a megmunkált kő- és csontszerszámok a csontbreccarétegből kerültek felszínre. Voltaképpen bele voltak ágyalva ebbe a rétegbe úgy, hogy elhelyezkedésükre nézve semmi egyebet nem figyelhettem meg. Maga a réteg telidestele volt állati csontokkal és koponyákkal. Ezek egymáshoz való tartozását sem lehetett konstatálni.

Lássuk előbb a leleteket, aztán próbáljuk megállapítani azok korát. Mindenekelőtt válogassuk ki a típikus darabokat az atípikusak közül. Előre kell bocsájtanom, hogy ez az ásatás a kiásott terület nagyságához mérten kevés kifejlett típust szolgáltatott.

A típikus daraboknak az atípikusaktól való szigorú szétválasztása abból a szempontból indokolt, hogy a kor megállapításában a lelet-

* A 60 m² terület felásatása után meggyőződve arról, hogy a palaeolit ember lakta a barlangot, a jövő kutatásai reményében beszüntettem a munkát. A jövő kutatásait itten s minden palaeolit leőhelyen úgy képzelem el, hogy azon ősrégész, geológus és palaeontológus együttesen vegyen részt. Együttesen kell belevinniök tudásukat, tapasztalataikat a munkába, a cél tökéletes elérése szempontjából.

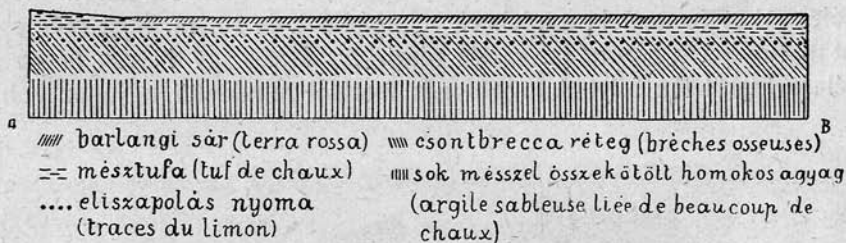
körülmények mellett voltaképpen csak a tipikus darabok játszanak szerepet. Az atipikus darabok, mint látni fogjuk, oly produktumok, melyek sokszor több periodusba is beillenek. Nem mulaszthatom el a leletkörülmények fontosságának hangsúlyozását sem. Sok esetben tisztán a leletkörülmények döntenek el a leleteknek ide vagy odatartozását.

A) *Kőholmik.* Az ásátás rendjén vakaró v. vágó eszközök kerültek

Coupe verticale A-B függőleges szelvény

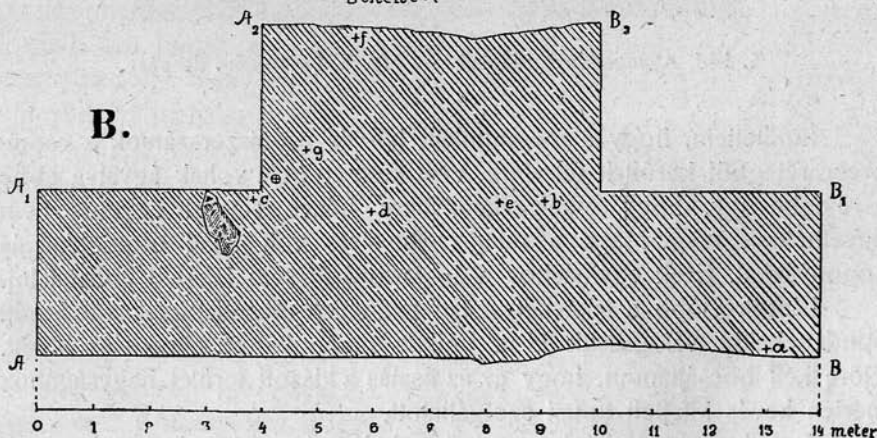
A.

Mérték: $\left\{ \begin{array}{l} \text{vízszintes} \\ \text{horizontale} \end{array} \right. 1:200$
 Echelle: $\left\{ \begin{array}{l} \text{függőleges} \\ \text{verticale} \end{array} \right. 1:100$

Coupe horizontale A-B fogás vízszintes szelvénye

Mérték: $\left\{ \begin{array}{l} A_2 B_2 \\ A_1 B_1 \end{array} \right. 1:200$
 Echelle: $\left\{ \begin{array}{l} A_2 B_2 \\ A_1 B_1 \end{array} \right. 1:200$

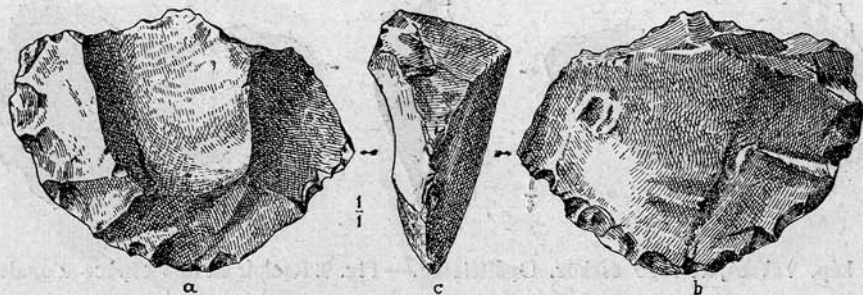
6. kép. Fig. 6.

elő a legnagyobb számmal. Több változatot lehet közöttük megkülönböztetni.

1. *Többé-kevésbé félkör idomú vakaró v. vágó eszköz.* (7. kép.) Anyaga: jaspis. Készítője a magköről egy ütéssel pattintotta le. Előlapja és foka durván, nagyolt pattintású. A köríves élen szándékosan pattintott

és használati retouchok vannak. Kagylós hátlapja nincs megmunkálva. A használat révén azonban az élen itt is keletkeztek retouchok.

A mi a használati módot illeti, kétségtelen, hogy ez a vakaró vagy vágó eszköz a bal kézbe való. Ebben a tartásban a bal kéz hüvely ujjá jól beleillik a közepén látható kagylós bevölgyülésbe. Használhatták jobb kézben is. Ez esetben csak az él jobbsó fele szolgált vakaró gyanánt, míg egy másik tartásban, melynél a jobb kéz hüvelyk

7. kép. Vakaró, v. vágó eszköz jáspisból. — Fig. 7. Racloir en jaspe.

ujja az előbb említett közbelső völgyülésnél fogja meg a szerszámot, a fúró szerepét is jól betölthette. Ha figyelemmel vizsgáljuk az él íves részének azt a kiugró részét, mely felé a képen a nyíl vége mutat, azt tapasztaljuk, hogy gondosan kidolgozott s készítője ezáltal a fúrára is alkalmassá tette eszközét.

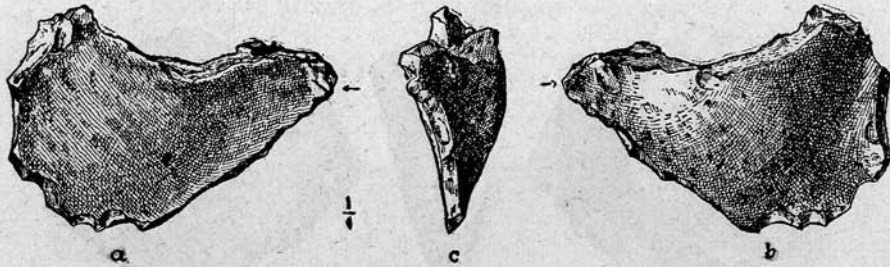
Külön is ki kell emelnem eszközünk vaskos voltát, mit keresztmetszete is jól szemléltet.

8. kép. Vakaró, v. vágó eszköz hydroquarzitból. — Fig. 8. Racloir en hydroquartz.

2. *Többé-kevésbé félkör idomú vakaró vagy vágó eszköz* (8. kép.) Anyaga hydroquarzit. Az előbbitől abban is különbözik, hogy foka köríves részére, használati éle pedig a félkörnek nem egészen egyenes átfogójára esik. Mindkét oldalon durván kidolgozott. A fokán szintén. Használati éle letöredezett, két végén azonban még jól kivehetők rajta a használati nyomok. Miképpen az előbbi példa, úgy ez is lehetett vakaró és vágó eszköz egyben. Zömök vaskos példa.

3. A többé-kevésbé félkör idomú vakarók csoportjába tartozik a 9. képen látható példa is, melynek anyaga opálféleség. Egy darabban lehullott gyártási hulladék ez, melynek elő- és hátlapja megmunkálatlan, foka csak nagyjából van kidolgozva. Köríves élén használati nyomok, kitérdelések vannak. Mint vakaró és vágó eszköz a jobb kézben használva annál is inkább megfeleltetett rendeltetésének, mert fokának

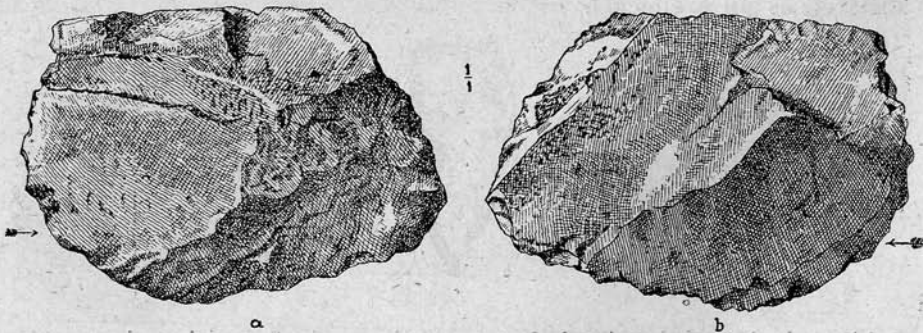

9. kép. Vakaró, v. vágó eszköz. Opálféleség. — Fig. 9. Racloir en une espèce d'opale.

jobbsó fele megnyúlik s ezáltal a fogásra alkalmasabb. Részletesebben van kidolgozva ennek a kinyúló résznek a vége, miáltal azt a be nyomást kelti, hogy szükség esetén fúrónak is használták. E helyen azonban kissé töredezett.

Zömök, vaskos példa.

4. Ezt a zömök, vaskos vakarót (10. kép) voltaképpen alakjánál

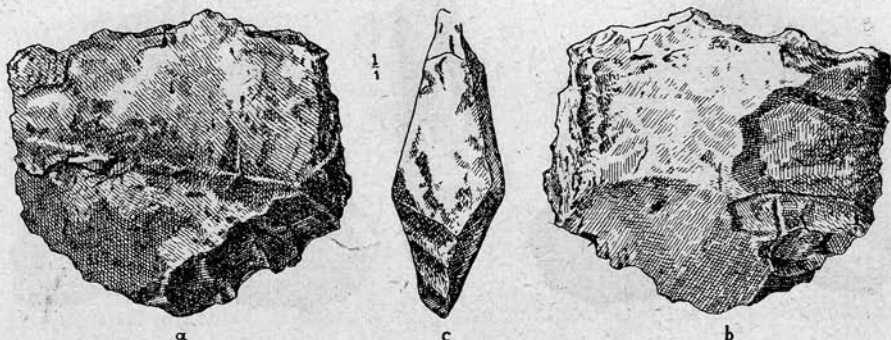
10. kép. Kovásodott mészkő vakaróul használva. — Fig. 10. Racloir de pierre calcaire

fogva tárgyaljuk az előbb leírtakkal együtt. Egy darab, természetes, kovásodott mészkő, minden különösebb megmunkálás nélkül. Hogy eszközül szolgált, mutatják a köríves élén látható használati retouchok, melyek az él kétharmad részében konstatálhatók s különösen a nyíl irányában fekvő részén mindkét oldalon megvannak.

5. Ezekkel együtt megy egy másik vakaró, vagy vágó eszköz,

(11. kép) mely emlékeztet még a félkör idomú vakarókra, csak hogy magassági tengelye hosszabb amazokénál. Kovásodott mészkőből való. Mindkét oldalon durván kidolgozott. Kőríves élén használati retouchok vannak. Zömök, vaskos alakjánál fogva is az előbb ismertetett példákhoz csatlakozik.

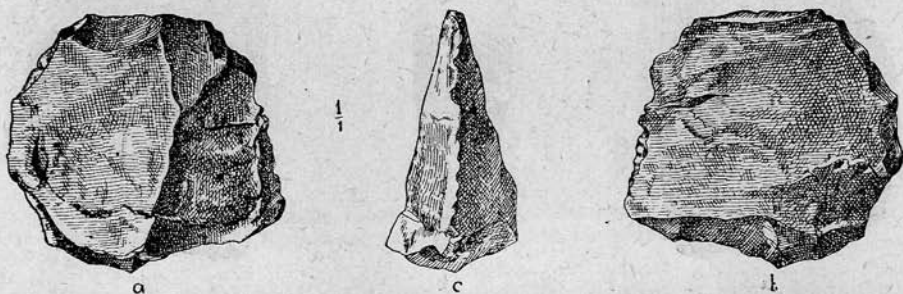
6. 12. képen látható vakaró vagy vágó eszköz is kovásodott

11. kép. Vakaró, v. vágó eszköz kovásodott mészkőből.
Fig. Racloir de pierre calcaire.

mészkőből való. Voltaképpen gyártási hulladék ez, mely alkalmas volt vakarónak úgy jobb, mint bal kézben tartva. A különböző fogásoknál mindig az ellentétes oldalon fekvő élrészt használták. Magassági tengelye hosszú. Élén kereken használati retouchok vannak.

7. A 13. kép egy többé-kevésbé egyenszerű háromszög idomú

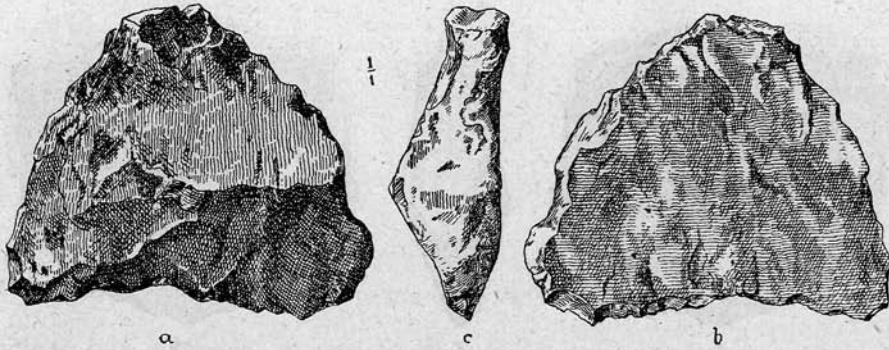
12. kép. Vakaró, v. vágó eszköz kovásodott mészkőből.
Fig. 12. Raclor de pierre calcaire.

vakaró vagy vágó eszközt ábrázol. Anyaga hydroquarczit. Megmunkálatlan. A háromszög átfogójára eső használati élén a használattól oly módon retouchálódott, hogy kissé bevölgyül. Szerszámunknak ezt a sajátágát egyelőre csak nyomatékosan kiemeljük.

8. *Négyzetes formájú vakaró vagy vágó eszköz.* (14. kép.) Anyaga

közönséges quarczit. Megmunkálatlan. Élén a használat révén keletkezett retouchok láthatók. Arányaihoz képest vaskos példa.

9. *Ék alakú vakaró* vagy *vágó eszköz*. (15. kép.) Anyaga hydroquarczit. Előlapja alig, foka azonban annál gondosabban megmunkált. Gyártási hulladékkal van dolgunk, melyet egy darabban pattin-

13. kép. Vakaró, v. vágó eszköz hydroquarczitból.
Fig. 13. Racloir en hydroquartz.

tottak le a megfelelő magkőről. Éle a használat következtében teljesen letöredezett. Méreteihez képest igen vaskos példa.

10. *Rhombikus átmetszetű, négyzetes formájú vakaró* vagy *vágó eszköz* hydroquarczitból. (16. kép.) Éle a használatól erősen megcsorbúlt s alig egy pár használati retouch látszik rajta. Méreteihez viszonyítva ez is igen vaskos példa. Megmunkálhatatlan.

14. kép. Vakaró, v. vágó eszköz quarczból.
Fig. 14. Coche-grattoir en quartz.

11. *Rhombikus vakaró*. (17. kép.) Anyaga máj színű jáspis. Egy ütással pattintották le a megfelelő magkőről. Előlapja megmunkált, kagylós törésű hátlapja megmunkálatlan. Egyik oldalán a jáspis eredeti kérge látszik, másik három oldalán erős használati nyomok konstata-
hatók ezen az arányaihoz képest zömök szerszámon. E használati

nyomok között helyenkint felismerhetők még a készítése alkalmával keletkezett retouchok.

12. *Többé-kevésbé ovális vakaró vagy vágó eszköz* (18. kép) egy darabban lepattintva. Anyaga chalcedon. Előlapja a magkő természetes felülete. Hátlapja kagylós törésű. Egyiken sem látszanak a megmunkálási nyomok. A foka azonban egy pár retouchchal válik ki, miáltal az eszközt a fogásra alkalmassá tette készítője. Az élen látható retouchok

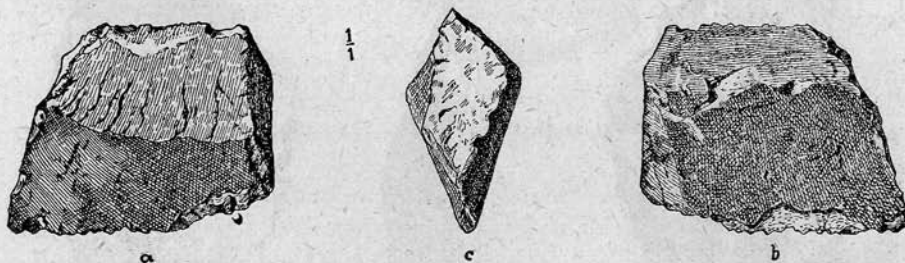

15. kép, Vakaró, v. vágó eszköz hydroquarczítból.

Fig. 15. Racleir en hydroquartz.

és kitördelések mind a használattól származnak. Az átmetszetéről készült rajz tömör voltáról nyújt fogalmat.

13. Hat darab atipikus vakarót mutatok be a 19. képben. A 2., 4., 5., 6. kovásodott mészkőből való, az 1. és 3. opálféleség. Voltaképpen gyártási hulladékok, melyeket vagy abban az állapotban használtak fel, a mint azok lepattantak, vagy kevés munkával tették azokat a használatra alkalmassá. Valamennyin jól látszanak a használati retouchok, de az

16. kép. Rhombikus vakaró, v. vágó eszköz hydroquarczítból.

Fig. 16. Racleir de forme rhomboïde en hydroquartz.

1. és 3. számún a határozott megmunkálás nyomai is kétségtelenek. A 6. sz. kivételével mind tömör példák. Különösen fontosnak kell tartanunk a 3. sz. vakarót. Fontossága abban áll, hogy megmunkált végén a készítés alkalmával keletkezett retouchok jó formán egy középpontból rézsútosan, legyezőszerűleg indulnak. Későbbben még visszatérünk vakarónk eme sajátására. A mi az összes példákat jellemzi, az az, hogy használt részük ívelt s így ezeket jogosan nevezhetjük *ívelt élű*

vakaróknak. Mint fontos dolgot kiemelem, hogy az 1. sz. példán természetes úton való kopás nyomai láthatók.

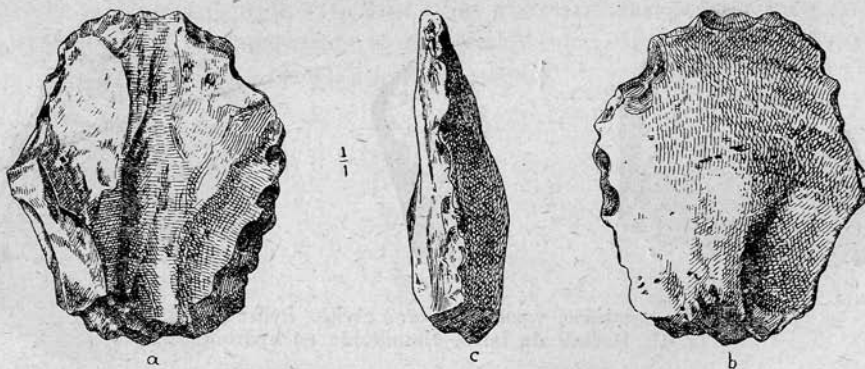
14. A 20. kép is három olyan atipikus vakarót ábrázol, melyek mindenike kovásodott mészkőből való. Vaskos gyártási hulladékok ezek, melyek közül csak a 3. számún vehetők észre nagyolt megmunkálási

18. kép. Rhombikus eszköz jaspisból.

Fig. 17. Racloir de forme rhomboïde en jaspe.

nyomok. Az 1. és 2. számún tisztán a használat révén keletkezett retouchok, kitérdelek vannak. A 3. sz. is mutat használat révén keletkezett retouchokat, de előzetes, gondos megmunkálásának nyomait is megőrizte, különösen élének *a*-val jelzett, bevölgyülő részén. Az 1. és 2. sz. példa használati éle is bevölgyül egy kissé. Ezt a három példát tehát *bevölgyelt élű vakaróknak* nevezhetjük.

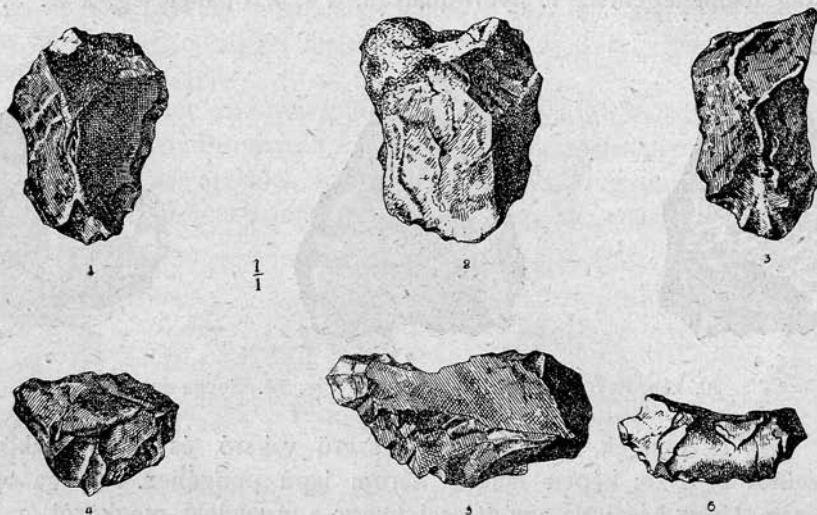
18. Lép. Ovalis vakaró, v. vágó eszköz chalczedonból.

Fig. 18. Racloir de forme ovale en genre chalcédonien.

15. Bevölgyelt élű vakarókat ábrázol a 21. kép is. Kovásodott mészkőből való atipikus darabok ezek. Olyan gyártási hulladékokkal van itt is dolgunk, melyek közül csak a 2. és 4. sz. mutat durva megmunkálási nyomokat. Nemkülönbén a 3. sz. is, de csak a bevölgyelés táján. Az az erős bevölgyülés, a mit a 2. és 4. sz. példák mutatnak,

szándékos munka eredménye. Hogy a használat révén keletkezett kitördelések és retouchok is hozzájárultak a bevölgyülés nagyobbodásához, azt természetesnek kell találnunk. Arányaikhoz képest vastkos, zömök példák.

16. A bevölgyülő vakaróknak s egyáltalán az egész ásatásnak legsebb példáját látjuk a 22. képen. Máj színű jáspisból való. Készítője egy ütessel nyerte a magkőről. Két oldalt harántos retouchok jellemzik. Ez a retouchozás oly gondos munka, hogy kiválik az eddig bemutatott példák közül. Gondosan retouchozott bevölgyülő része is. Ez a példa nemcsak jellemző bevölgyülésével, gondos megmunkálásával válik ki, hanem különösen figyelemre méltó egyrészt a bevölgyülésnél látható élesen kiszögellő része, mely határozottan a fúrásra tette alkalmassá

19. kép. Ivelt élű vakarók. — Fig. 19. Instruments (racloirs) incurvés.

eszközünket s így egyben volt vakaró és fúró is; de figyelemre méltó másrészt az eszköz vékony, pengeszerű volta. Az eddig bemutatott példák egyike sem volt ilyen pengeszerű, bár közöttük sok gyártási hulladékkal talákoztunk. Később még visszatérünk erre a vakaró-fúróra.

17. A pengeszerű vakarók v. vágóeszközök csoportjába tartozik a 23. képen látható példa is. Anyaga hydroquarczit-féleség. Háromlapú penge ez, melyet a megfelelő magkőről egy ütessel, lepattintás útján nyert készítője. Erősen használt s két végén megcsönkült példa. Élein még kivehetők egykori megmunkálásának nyomai.

18. Hasonló pengét ábrázol a 24. kép is, csak hogy ennek nyereg-éle és felső vége is megmunkált. Hosszanti élei is gondosan retoucháltak voltak. Ennek nyomai az erős használati csorbulások dacára is jól

kivehetők. A szükséghez képest használhatták ezt az eszközt vakarónak is, a mire különösen megmunkált vége látszik alkalmasnak. Hosszanti retouchált élei alkalmasak voltak a vágásra is. Anyaga hydroquarczit-féleség.

19. A 25. kép hat darab eszközt ábrázol. Az 1. 4. 5. és 6. sz. oly pengetőredékek, melyekről voltaképpen csak azt állapíthatjuk meg, hogy emberi kéz munkái s a megfelelő magkőről egy ütéssel nyerte készítőjük. A 4. számún erős használati retouchok látszanak. Az 5. és 6. sz. úgy látszik, olyan eszköztöredékek, melyeknek nem annyira oldalélei, mint inkább végük, hegyük volt használva. Külön elbirálás alá kerül a 2. sz. pengetőredék. Fontossága abban áll, hogy nemcsak oldalélei voltak finoman retoucholva, hanem vége rézsút menő retouchokkal volt kiképezve. Ezek a rézsút menő retouchok láthatók a 3 sz. vakarón is. Anyag tekintetében az 1. hydroquarczit, a 4. 6. opálféleség, a 2. 3. sz. jaspis.

20. kép. Bevölgyelt élű vakarók. — Fig. 20. Coche-grattoirs.

20. E pengék, illetőleg pengeszerű vakaró és vágó eszközök vezetnek át a 26. képen látható három lapú pengéhez. Anyaga opálféleség. Hogy készítője egy ütéssel nyerte a megfelelő magkőről, a rajz maga is eléggé mutatja. Hosszanti élei nagyon finoman voltak retouchálva s e gondos munkának nyomai végesvégig konstatalhatók rajta, bár az erős használattól helyenkint kicsorbult. Ennek a mondjuk dárdahegynek készítője valósággal remekelt elkészítésénél.

Hasonló penge hegyét ábrázolja az u. e. rajz 2. sz. képe is. Anyaga hydroquarczit. Hosszanti élei ennek is retouchálva voltak, bár nem olyan gondosan, mint az előbb leírt példái.

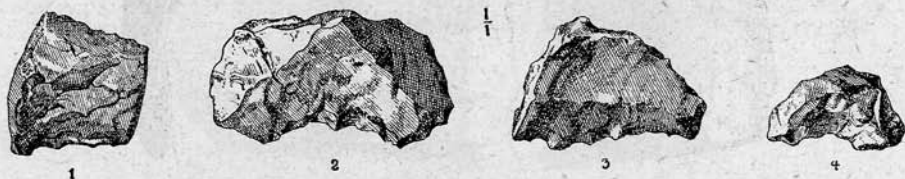
21. Ugyanílyen három lapú pengét ábrázol a 27. kép is. Anyaga opálféleség. Törött példa. Azt hisszük, nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy eredetileg dárdahegy volt, de hegye eltört. Tulajdonosa nem dobta el, mint haszontalan darabot, hanem a törésnél retouchálta s ezáltal vakaróvá v. vágóeszközzé alakította át fegyverét. Hogy vágó szerszám is lehetett, bizonyítják az oldaléleken látható erős használati kitördelések.

22. Gondosan retouchált, négy lapú pengetőredéket ábrázol a 28. kép is. Anyaga viaszopál. Sokkal nagyobb méretű volt, mint az előbb leírt penge. Egykori használói kezén törött el. Magam csak két összeálló darabját leltem meg.

Külön csoportba kell sorolnunk az alábbi eszközöket.

23. 24. A 29. és 30. képen hat darab olyan kovásodott mészkőből készült szerszámot mutatok be, melyeket közös formai sajátágok sorolnak egy csoportba. Valamennyi nagyolt kidolgozású. A megmunkálás valamennyinél egy bevölgyülést és a mellett egy kiugrást eredményez. Hogy ezek a szerszámok, melyeket hajlandók vagyunk tipikusaknak tekinteni a szóban forgó barlangra nézve, a vakaró, mondjuk inkább bevölgyelt élű vakaró, szerepét jól betölthették, a felől nem lehet kétségünk. Hogy a bevölgyülés mellett most említett kiugró rész a fúró szerepét játszhatta, sok valószínűséggel bír. A 29. kép 1. és 3. sz. természetes úton kopott. Végül:

25. A 30. kép öt olyan teljesen atipikus gyártási hulladékot ábrázol, melyek anyaga hydroquarczit, s a melyeken használati nyomok vannak. Az 1. sz. gyártási hulladék, külön is kidolgozva. Megmunkálása nagyolt. Semmi szükségét sem látom be annak, hogy degenerált szakóczának nevezem.

21. kép. Bevölgyelt élű vakarók. — Fig. 21. Coche-grattoirs.

Ezzel ki is merítettem a mostani ásatás alkalmával felszínre került, megmunkált, vagy csak használati nyomokkal bíró kőeszközök és kőfegyverek egész leltárát. Még csak azt kell különösen hangsúlyoznom, hogy csak egy pár darabban lehet konstatálni, hogy rajtuk külső, természetes erő, mint a milyen a görgetés, eszközölt kopást. Ezekkel az eszközökkel együtt leltem koptatott kavicsokat, szegletes köveket és koptatott csontokat. Ezekről azonban alább. Előbb ugyanis egy pár használt, megdolgozott csontolmit akarok bemutatni. Ez az ásatás ugyanis ezeknek sem volt híjjával, bár számuk a kőszerszámok számához képest elenyésző.

B) Csotholmik.

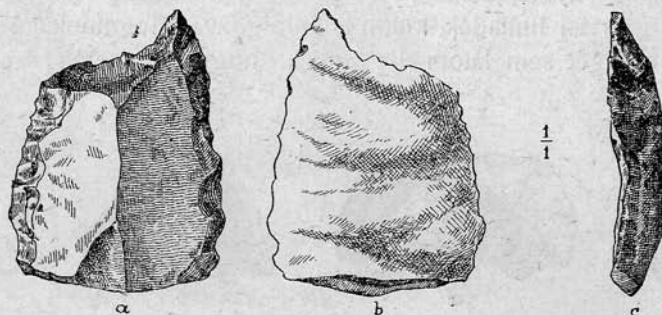
A 32. képen mutatok be három nézetben egy *dárdahegyet*, melyen határozottan konstatálható, hogy szándékos koptatásnak volt kitéve. Hogy milyen állatnak a csontjából való, meghatározásra vár.

Kopás nyomai láthatók a 33. és 34. sz. képeken ábrázolt csontokon is. Különösen a 33. kép 2. sz. alatt közölt példa csontkasága dacára is arra mutat, hogy hegyét használták valamikor.

Határozott koptatás nyomai láthatók a 35. sz. képen ábrázolt csonton is. Rendeltesége sok feltevésre ad alkalmat. Laposra kidolgozott felső vége mindenestre döntő fontossággal bírhat a rendelteség kérdésének eldöntésében.

A most említett példák különböznek azoktól, melyeket csakis természetes úton kopottaknak tekinthetünk.

A csontholmik egyik legjellemzőbb és legértékesebb darabja az az átfúrt *Ursus spelaeus*-lábszártöredék, melyet a 36. képen 1. sz. a. szemléltetünk. Képünk két nézetben ábrázolja ezt a lábszárcsonttöredéket. Kívülről nem tűnik úgy fel az átfúrás. Annál inkább feltűnik az a belső oldalon. Ugyanitt a szándékos fúrás nemcsak a rostozatnak körben való hiánya árúlja el, hanem azt is látjuk, hogy a lyuk körül bemélyül a csontfal. Ez a bemélyülés emlékeztet arra az ívesen kidolgozott vakaróra, melyet

22. kép. Vakaró-fúró jaspisból. — Fig. 22. Lame à encoche en jaspe.

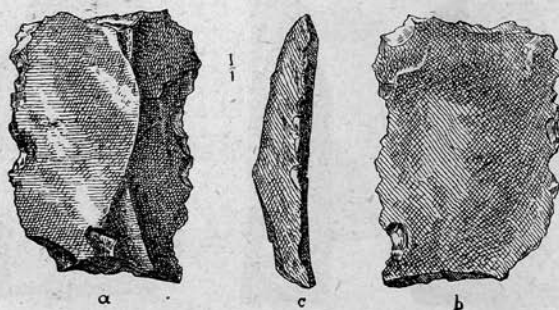
a 22. sz. képen mutattam be s melynek kiugró, hegyes vége fúró gyanánt szolgálhatott. Hogy csakugyan ilyen eszközzel fúrhatták át ezt a lábszárcsontot, bizonyítja a most említett sekély bemélyülés, melyet a hasonló vakarónak a fúró töve mellett levő alacsonyabban kiugró része vág ki a fúrás folyamán. U. e. képen 2. sz. alatt egy hasított, koptatott *Ursus spelaeus*-szemfogát látunk. 3. 4. 5. sz. pedig ugyancsak az *Ursus spelaeus* három tej-szemfogát ábrázolja a fúrásra előkészítve, kitördelve.

A csontholmikkal kapcsolatosan említem meg, hogy a csontbreccaréteg tele volt természetes, vagy mesterséges úton hasogatott csontokkal. Közöttük van egy pár darab, melynek felülete fényes fekete, annak jeléül, hogy tűznél voltak s a füst megfogta azokat.

Említettem, hogy ezek a leletek a csontbreccarétegből kerültek ki. Ez a csontbreccaréteg egyéb holmival is tele volt. Leitem benne meg-

lehető mennyiségű görgetett kavicsot. Van közöttük borsó nagyságú és van ennél sokkal nagyobb is. Ezen kívül tele volt ez a réteg kisebb-nagyobb szegletes mészkő- és kovásodott mészkődarabokkal. A szegletes mészkődarabok között volt a pár grammos darabtól fel a méter-mázsa súlyúig. A vízszintes felvételek térképén (6 kép. *B*) a 2. és 3. m. között látunk is egy meglehetősen nagy darabot, melyet munkásaim ki sem tudtak emelni.

A mit vízszintes irányban fixálnom sikerült, azt a 6. képen (*B*) alatt mutatom be, *a*-nál azt tapasztaltam, hogy a barlangfal füstölt. Hogy csakugyan füstölés-e ez, vagy más kémiai okokra vezethető vissza a barlangfal kormos színe, annak eldöntését függőben kell tartanunk, míg hozzáértő meg nem vizsgálja a barlangot s ennek most szóban levő részét. Konstatáltam itt egyebet is. A felszíntől 25, 45, 54 cm.-re szenet kaptam. A 25. kép 4. sz. pengéjét itt leltem. Kaptam szentet *b*-nél is a csontbreccaréteg felszínétől 38 cm.-re. *c* és *d* táján olyan csontok kerültek felszínre, melyek egyike-másika azt a benyomást kelti, mintha tűznél

23. kép. Penge szerű vakaró. Hydroquartzitféleség.
Fig. 28. Grattoir en une espèce d'hydroquartzite.

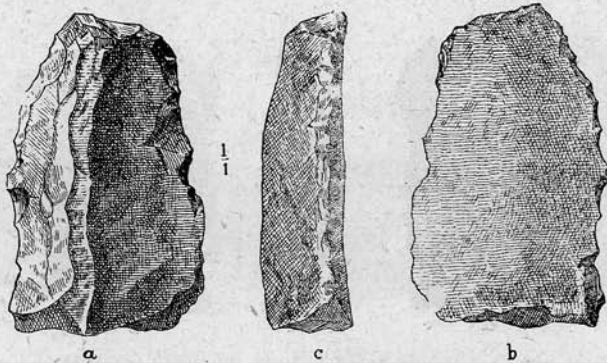
lett volna, *e*-nél a csontbreccaréteg alján leltem szenet, *f*-nél a csontbreccaréteg felületétől 11 cm. mélységben kb. egy m²-nyi területen elszórva kb. egy jó maréknyi szentet konstatáltam. Itt leltem a 25. kép 2. sz. vakaróját, *g*-nél a csontbreccaréteg alján kaptam egy fél négyzetméternyi területen elszórva szenet. Már korábban említettem, hogy az ezen a térképen körrel kerített kereszttel jelzett helyen negyven cm.-re leásva, sok mészszel összekötött homokos agyagot ástunk ki.

A csontbreccarétegben se szeri, se száma nem volt az állati koponyáknak, csontoknak. Kizárólag az *Ursus spelaeus Blumb* van képviselve. Köztük sok kifejlett és sok bocskoponya és állkapocsdarab.

Mielőtt a tárgyak leírását befejeznők, két kérdést kell még eldönteni. Az egyik az, hogy eredeti vagy másodlagos helyen feküdtek-e a most leírt tárgyak. A másik, hogy milyen kor emlékeivel van dolgunk?

A lelőhely eredeti, vagy másodlagos voltának eldöntése feladatomon kívül esik. A folytatólagos ásatások, melyek egyáltalán nem nélkülözhetik a hozzáértő geológust, mindenesetre megadják a feleletet erre. Mindenesetre feltűnhetik, hogy a leletek oly mélyen feküdtek benne a barlangban. Feltűnhetik az is, hogy a barlangnak legmélyebb pontján kerültek felszínre. Ezek a körülmények a folytatólagos ásatások feladatául tűzik ki annak megvizsgálását, hogy hol lehetett a barlang eredeti bejárója s milyen változásokon ment át a barlang az idők folyamán, hogy most csak azon a ponton tudunk bejutni, melyet, mint jelenlegi bejáróját, megjelöltem.

Nem vagyunk könnyebb helyzetben a kor kérdésének eldöntésében sem. Nem pedig azért, mert kevés tipikus szerszám áll rendelkezésünkre, melyek alapján föltétlen bizonyossággal tudnánk a korra következtetni, a kort természetesen úgy értve, hogy ezek az emlékek a diluvium melyik kulturális periodusába tartoznak. Hogy mégis megkíséreljük a

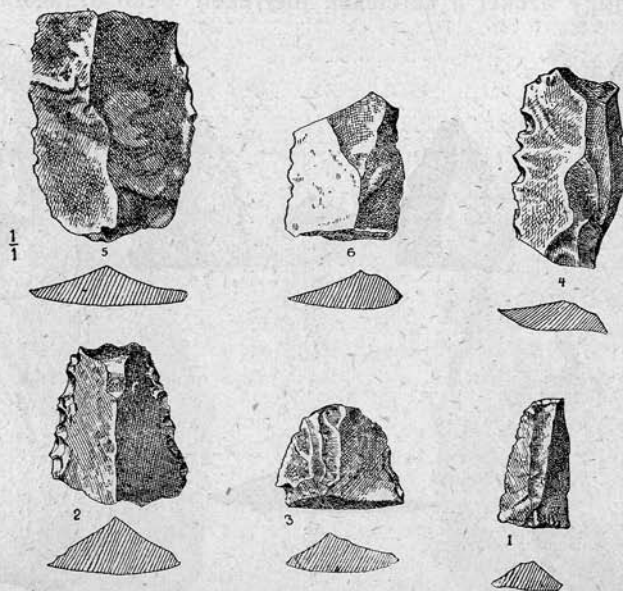
24. kép. Penge szerű vakaró. Hydroquarczittféleség.
Fig. 24. Grattoire en une espèce d'hydroquartzite.

kor kérdésének eldöntését, csak kötelességünknek teszünk eleget. Ebben több körülményre támaszkodunk. Ezek: a lelőhely, tipológia az eszközök megmunkálásának módja, a fauna, melynek társaságában a leletek felszínre kerültek és a stratigraphia.

Barlangleletekkel van dolgunk, melyek a diluviumok oly periodusába utálnak, melyben az éghajlati viszonyok a barlangra utalták az embert. Ez pedig száz esetből kilenczvenkilenc esetben csak a középső és felső diluvium lehet. Azért mondjuk, hogy száz esetből kilenczvenkilencben, mert ismeretes dolog, hogy a mentonei barlang alsó diluviumbeli leleteket is szolgáltatott. Az ilyen esetek azonban a lehető legszórványosabbak közé tartoznak. Éppen ezért különösebb súlyt kell helyezni a technikára, a tipológiára és faunára. A technika azonban

csakis *tipikus* eszközöknél jöhet tekintetbe oly mértékben, hogy a kor megállapításánál alapúl vehessük. Minden diluviális kultúraperiodusnak megvan u. i. a maga kevésbé jelentős kísérő kézművessége, mely a gyártási hulladékokkal függ erősen össze.

Tehát a *tipológia, technika, fauna* és *stratigraphia* az a négy főtenyező, melyre támaszkodva óhajtjuk megoldani a kor kérdését. Egy ötödik volna, a mi voltaképen a most említett három főtenyezővel szorosán kapcsolódik, az eddig felkutatott területek leletanyagával és egyáltalán összes eredményeivel való *összehasonlítás*.

25. kép. Pengetőredékek, vakarók. — Fig. 25. Lames et grattoirs.

A leleteket kísérő *fauna* kizárólag az *Ursus spelaeus* sal van képviselve.* Négy koponyát, több alsó állkapcsot, sok fogat, egy medencecsontot, több lábszárcsontot hoztam el belőle. A behozott holmi azonban nem irányadó a felásott terület (60 m.²) palaeontológiai gazdaságára. Közel százat is be lehetett volna hozni, ha rendelkezünk a szükséges eszközökkel. Igaz, nem mind épet, mert jó részük törött állapotban volt, de munkásaim csákánya is sokat tönkre tett. Mind jól kifejlett példák.

Van egy koponya, mely fiatal *Ursus spelaeus*-é s melyből szintén lehetett volna többet is megmenteni. Vittem is ki a barlangból kifejlett *Ursus spelaeus*-koponyával együtt, de a Ponoricról való leszállítása leküzdhetetlen akadályokba ütközött.

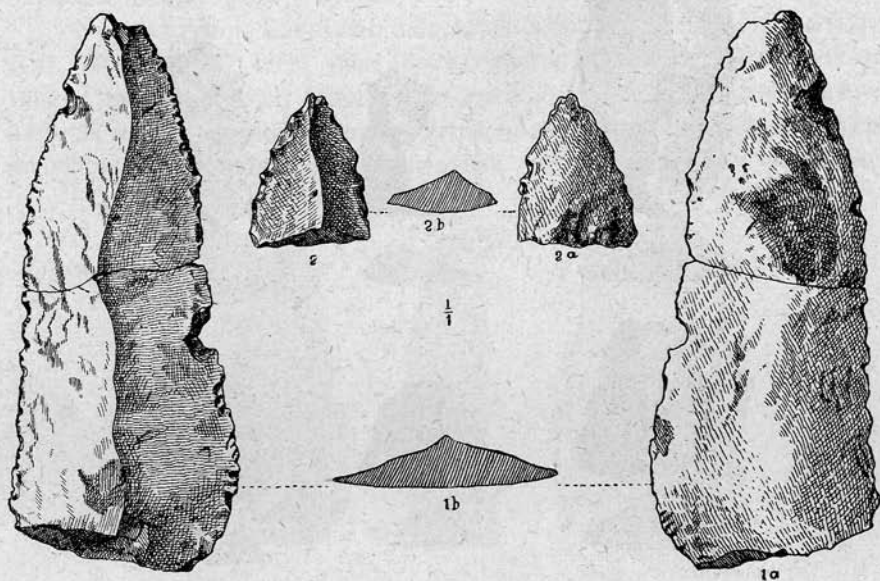
* Meghatározását dr. Kormós Tivadarnak köszönöm.

Van egy *állkapocsrészlet*, mely barlangi medvebocstól származik tejfogakkal és kibuvó félben levő végleges fogakkal.

Az *Ursus spelaeus* bár szórványosan előfordul az alsó diluviumban is, mégis a középső és felső diluviumnak a jellemző állata. Nekünk tehát itt kell kereskednünk, hogy a kor kérdését megoldhassuk.

Mielőtt azonban ehhez hozzáfognánk, legyen szabad egy kitérést tennünk.

Ismeretes dolog, hogy a palaeolitos kor kulturális anyagának korok szerint való beosztásában a franciaországi keretek az uralkodók. Az is ismeretes, hogy ezeket a kereteket, melyeken belül az alsó diluviumot

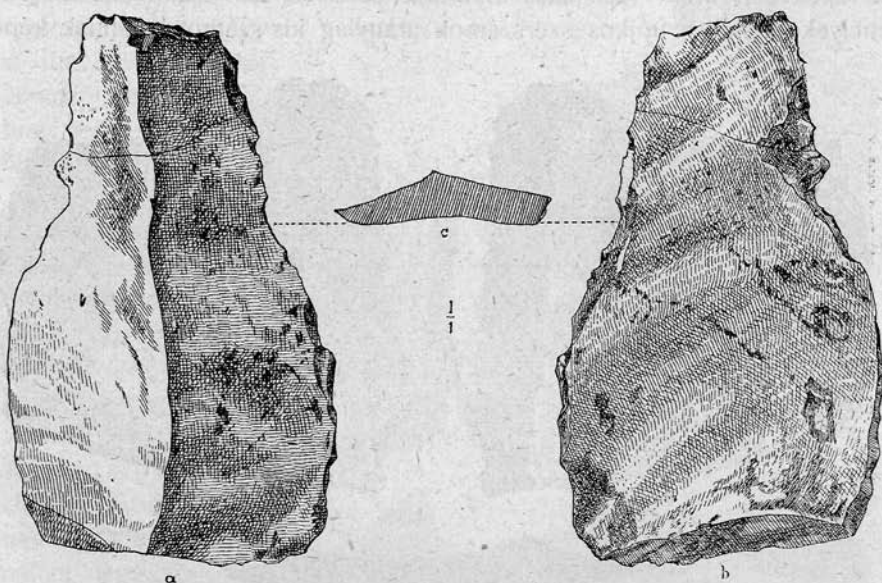

26. kép. Penge opálfeleségből és pengehegy hydroquarczítból.
Fig. 26. Lame en une espèce d'opale et pointe de lame en hydroquartzite.

a chelli (vagy talán helyesebben *chellesi*) és az acheuli, a közbelsőt a moustieri, a felsőt az aurignaci, solutréi, magdaleni¹ jellegű kultúra képviseli, tisztán franciaországi leletek és kutatások eredményei alapján állították fel. Azért bocsájtom ezt előre, mert felmerül az a kérdés, hogy vajjon nekünk, magyaroknak, kik földrajzilag oly távol esünk Franciaországtól, szabad és lehet-e ezeket a kereteket minden kétségen és kér-

¹ Ne írjuk magyar közleményeinkhez: chelléen, acheuléen, moustérien stb., mert ez nem felel meg nyelvünk természetének. Ha Budapestből *budapesti*-t, Parisból *parisi*-t csinálók, miért ne csinálnék a Moustier-ből moustieri-t? Miért veszem át a francia képzést, utánozva a német szakírókat, mikor nyelvünk szelleme ez ellen határozottan tiltakozik.

désen felül állóknak elfogadni és minden meggondolás nélkül alkalmazni a hazai leletekre? Az mindenesetre kétségtelen dolog, hogy Franciaország a maga palaeolithikumának gazdagságával, változatosságával, a fokról-fokra kísérhető fejlődésével páratlanul áll. De az is ismeretes dolog, hogy az újabb kutatások sok olyan területen hoztak felszínre aránylag gazdag palaeolithikumot, melyek eladdig mint a palaeolithos korban lakatlanok szerepeltek, mely főbb vonásaiban egyezik a franciaországgal. A többek közül csak a Leipzig melletti Markkleebergen feltárt leletekre hivatkozom.¹ De hivatkozom a hazaiak közül a miskolci és tati leletekre is.²

27. kép. Penge opálféleségből. — Fig. 27. Lame en une espèce d'opale.

Mindezt voltaképpen csak azért említtem meg, mert a kor kérdésének és leleteinknek más területek leleteivel való összehasonlítása szempontjából tudnunk kellene, hogy vajjon Franciaország kapta-e ezt a kultúrát, vagy ennek csiráit s maga csak tovább tökéletesítette az idők rendjén, vagy pedig ott született-e az? Akár kapta, akár maga teremtette, a középeurópai s így első sorban a magyarországi diluvium szempontjából egyáltalán nem mellőzhető kérdés, hogy hogyan, honnét és mikor, mily úton jut ide?

¹ *Karl Hermann Jacob*: Paläolithische Funde aus Leipzigs Umgebung. Praehistorische Zeitschrift III. k. 1911. 116—122. l.

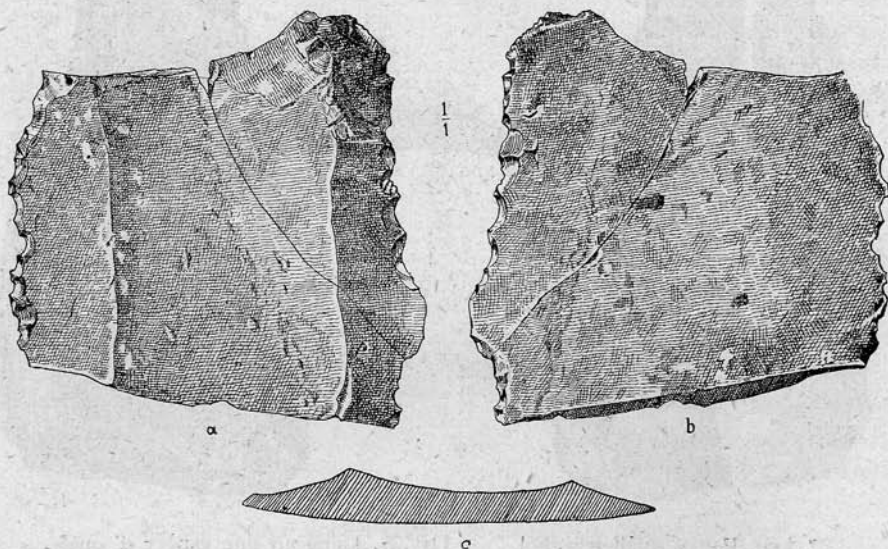
² V. ö. Földtani Közöny XXXVII. — Földtani Int. Évk. XVI. XX,

A kérdések egész tömege, melyek megoldásához, hiszszük, a Cholnoky-barlang leletei is hozzá fognak járulni, ha mindjárt kis mértékben is.

A kor kérdése szempontjából nem lehet elválasztani a kőholmit a csontholmitól.

Lássuk azonban először, milyen tanulságokat vonhatunk le a kőholmikből?

Ha figyelmesen nézzük mindazt, a mit e nemben bemutattunk, föltétlenül feltűnik, hogy jórészt atipikus gyártási hulladékkal és olyan természetes kovásodott mészkődarabokkal van dolgunk, melyeket tisztán a rajtuk észlelhető használati nyomok sorolnak az eszközök közé, a melyek mellett a tipikus szerszámok aránylag kis számmal vannak kép-

28. kép. Jáspis pengetőredék. — Fig. 28. Lame en jaspe.

viselve. Feltűnik az is, hogy vannak megmunkált és vannak csak tisztán használt darabok. Ha már most a megmunkált eszközöket, fegyvereket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy egy részük csak nagyjából van kidolgozva, s ezek vaskosak s jellemző vonásuk az is, hogy legtöbbször egy darabban van leütve a megfelelő magköről, ha t. i. olyan magkő állott a barlanglakók rendelkezésére, mely az egy ütéssel való lepatintást az anyag természeténél fogva megengedte, mint azt a 7. 9. 12. 18. 22. — 28. sz. képeken ábrázolt eszközökön és fegyvereken konstatálhatjuk. Van u. i. eset arra is, hogy az anyag természete tette szükségessé a mindkét oldalon való kidolgozást. S itt csak a 8. képen bemutatott vakaró v. vágó eszközre hivatkozom, melynek anyaga hidroquarczit, tehát olyan, mely semmiesetre sem volt úgy kezelhető, mint pl. a jáspis.

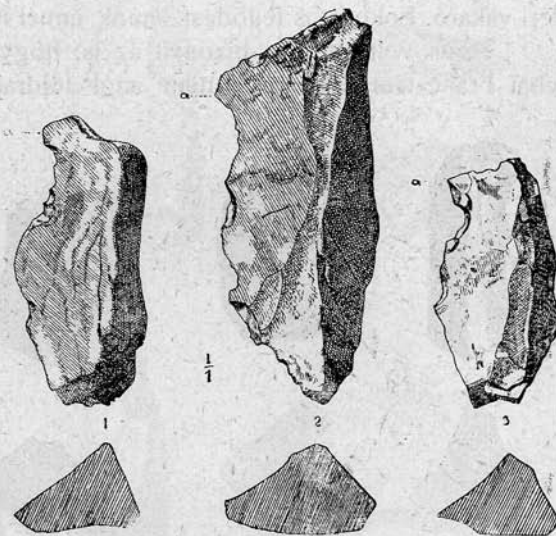
Végük sorban a tipikus eszközöket és fegyvereket. Először is azzal a vakaróformával kell foglalkoznunk, mely félholdas alakjával válik ki a melyet, mint jó fenntartású, tipikus darabot a 7. képen mutattam be; mint szintén tipikus, de kevésbé jó fenntartású darabot a 8. képen láttunk.

Az ilyen félkör idomú vakaró, vagy vágó eszköz, mely rendszeren az egyik lapján, kivételesen azonban mindkét oldalán is ki van dolgozva, a moustieri periodusnak jellemző szerszámja, azzal a különbséggel, hogy általában nagyobb s nem éppen ilyen gondosan kidolgozott példákkal van képviselve, mint a mienk. Nem ez a kultúráli periodus teremtette meg ezt az eszközt. Saint Acheul-on megtaláljuk sokkal tömörebb példákban az ó-chelli kultúra határozott alak nélküli, atipikus holmija között.

Ugyanott együtt megy az ifjabb chelli réteg jellemző szakóczáival, még pedig úgy jobb, mint bal kézben használható példákban.

Ugy szerepelnek, mint a szakócza különböző változatainak s a diskosnak kísérő kézművessége. Nagy fontosságot nem igen tulajdonítottak nekik. Legalább ezt kell következtetnünk abból, hogy méltatásuk a fő típusok mellett egészen háttérbe szorult. *Hugo Obermajer*, ki a franciaországi ó-palaeolithikumról szóló kritikai méltatásában részletesen foglalkozik ezzel az u. n. kísérő kézművességgel, szintén nem sorolja ezt az eszközt az ó-palaeolithikum típusai közé. Mint típust csak a moustieri periodus emlékeivel kapcsolatosan említi. De mondja, hogy Saint Acheul-on tömegesen kerülnek elő az ifjabb chelli periodust jellemző kézművességgel.¹

A francia szakemberek múlasztása sok tekintetben hiányos képet rajzolt a palaeolitos kor kézművességéről. *Hugo Obermajer*nek pedig azt az állítását, hogy ez a most szóban forgó vakaró, vagy vágó eszköz

29. kép. Kaparó-fűrök.

Fig. 29. Racloirs-burins.

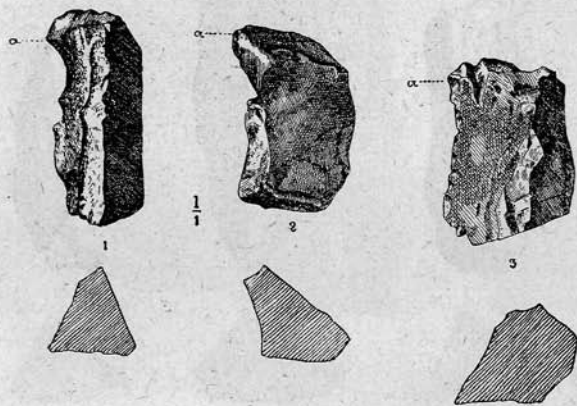
A francia szakemberek múlasztása sok tekintetben hiányos képet rajzolt a palaeolitos kor kézművességéről. *Hugo Obermajer*nek pedig azt az állítását, hogy ez a most szóban forgó vakaró, vagy vágó eszköz

¹ *H. Obermaier*: Die Steingeräte des Französischen Altpaläolithikums, Mitteilungen der prähist. Kommission der Kais. Akademie II. 1908. Separatum 61. 1.

nem képez típust, nem írhatjuk alá. Nem pedígen azért, mert, ha azt látjuk, hogy Saint-Acheulon több egymásra következő periodust jellemez ez az eszköz, mely periodusok mind az alsó diluviumba tartoznak, s ha elfogadott igazság, hogy a középső diluviumnak eddig egyetlen kultúrális periodusát, a moustierit, az egy darabban leítűtt s csak egyik oldalon megmunkált szakócza mellett az általában ugyanílyen technikai eljárással nyert vakaró képviseli; tehát egy olyan szerszámról van szó, mely végigvonul az alsó és középső diluviumon és a mely a felső diluviumba háttérbe szorul; — akkor a szakócza és diskos, meg a moustieri vakaró mellett ennek is föltétlenül helye van a típusok között. *Van határozott alakja, vannak jellemző technikai vonásai*, tehát olyan tulajdonságokkal bír, mint akár a szakócza, akár a diskos, vagy a moustieri vakaró. Fokozatos fejlődést látunk ennél is, akárcsak a szakóczáknál.

Típus volta mellett bizonyít az is, hogy nemcsak Saint-Acheulon, tehát Franciaországban, hanem attól földrajzilag annyira távol fekvő

területen, mint Magyarország keleti fele, is megvan. Megvan nem szórványosan, hanem mint egy bizonyos korszak jellemző szerszám darabja. Barlangunkra u. i. jellemzőnek kell tekintenünk ezt az eszköt, mikor azt látjuk, hogy több darabbal van képviselve. Azok a példák u. i. melyeket a 9. 11. és 13. képen szemlélhetünk, formailag, technikailag

30. kép. Kaparó-fúrók.
Fig. 30. Ra cloirs-burins.

velejárnak. Mindössze az anyag természetében van szembeszökőbb különbség, mely anyag egyáltalán nem volt olyan alkalmas az alakításra, mint a 7. képen látható példáié.

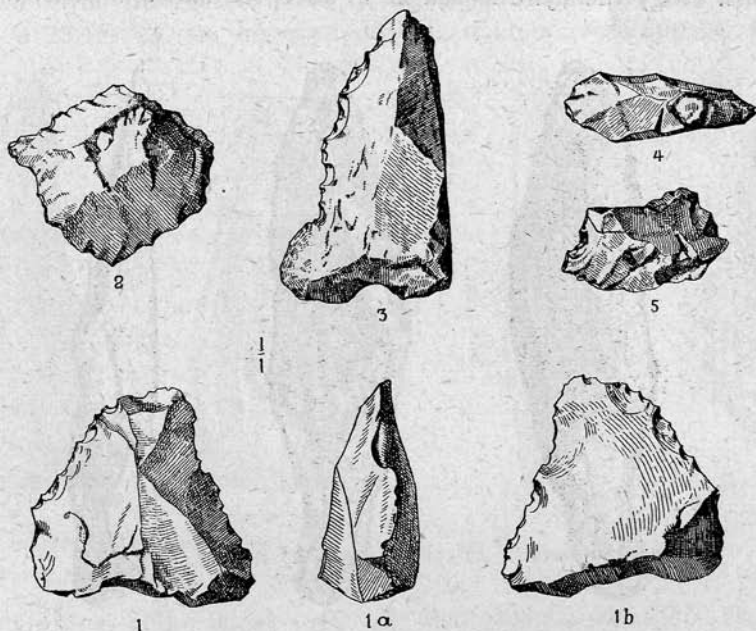
De határozott típusnak kell vennünk ezt a példát azért is, mert azokhoz képest, miket Saint Acheul-ról említettünk, a maga kiforrott alakjával is kiválik.

Az ilyen és ehhez hasonló vakarók, vagy vágó eszközök, mint korábban is említettük, a középső diluvium jellemző eszközei. A középső diluviumban háttérbe szorulnak. Olyan eszközzel van tehát dolgunk, mely kétségtelenül moustieri hagyományok alapján készült.

A 11. és 13. sz. képen látható vakaró v. vágó eszközöket a hatá-

rozott formával bíró félkörű vakarók változatainak kell tekintenünk. Technikai sajátágaik s a strátigraphia az előbbiekkal egy periodusba utalják őket.

A 15. és 16. képen látható ék alakú és rhombikus átmetszetű vakaró, v. vágó eszközök élénken emlékeztetnek a hasonló típusú krapinai leletekre. Ezek kora moustieri. A mi példánk a mellett tanuskodnak, hogy a két terület kultúraanyaga között erős összefüggés van. Ezen nincs mit csodálkoznunk, ha arra gondolunk, hogy mind a két lelőhely a palaeolithikum u. a. zónájába esik, csak a krapinai ennek nyugatibb, a csoklovinai pedig ennek keletibb pontját képviseli.

31. kép. Vakarók. Fig. 31. Raclours.

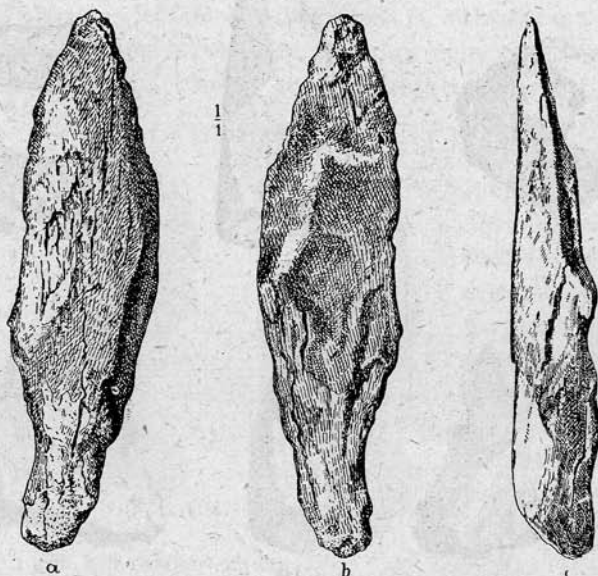
A 17. sz. rhombikus vakaró, valamint a 18. sz. ovális vakaró a típus tekintetében, ha a franciaországi kereteket nézzük, nem jönnek tekintetbe. De igen is fontosak megmunkálásuk révén. Különösen a 17. sz., mely határozott moustieri jelleget mutat. Előlapja u. i. e kor kézművességének megfelelően van kidolgozva, hátlapja pedig a mesterséges lepattintás révén keletkezett kagylós törést mutatja minden különösebb megmunkálás nélkül. Ezt a darabot nem tekinthetjük gyártási hulladékból készültnek, mint a 18. számút. Éppen ezért méltán foglal helyet többi moustieri ízü rokonai mellett. Mindössze kis méretei tűnhetnek fel. Különösen, ha a franciaországi moustieri kézművességgel hasonlítjuk össze.

Az ívelt élű vakarók annyira sajátjai az alsó, középső, mint a felső

diluviumnak. A mi atipikus példánk (V. ö. 19. sz. kép.) kormeghatározásra nem alkalmasak s voltaképpen a stratigraphiai és faunisztikai adatok alapján tartozhatnak az előbbiekkkel egy periodusba.

Részletesebben kell foglalkoznunk a bevölglyelt élű vakarókkal.

Olyan vakarókat, melyeknek éle egy, vagy több helyütt bevölglyül, már az ó-chelli periódus tud felmutatni. Megtaláljuk ezeket az ifjabb chelliben is, a hol arra is van példa, hogy a szakócza élét völglyelték.¹ Találkozunk ezzel a bevölglyüléssel az acheuli periodusban is s nem nélkülozi La Micoque kézművessége sem. A szerszámok kidolgozásának egy olyan sajátágával van tehát dolgunk, mely az egész alsó diluviumot jellemzi. Hogy mennyire sajátja ez a középső diluviumnak is, hivatko-

32. kép. Dárdahegy csontból. — Fig. 32. Pointe de lance en os.

zunk Le Moustier-i példákra s ezek mellé állítjuk a Cholnoky-barlang hasonló leleteit. Ezek közül különösen a 22. képen látható pengeszzerű vakaróra hívjuk fel a figyelmet, mely a Le Moustier-i példákkal feltűnő módon egyezik. Ennek alapján egy olyan szerszámmal és egy olyan kidolgozási móddal van dolgunk, mely szorosán kapcsolja barlagunk leleteit a franciaországi leletekkel. De sajátja ez a technikai eljárás a felső diluviumnak is. A mi példánk kis méreteivel, gondos kidolgozásával válik ki. A 7. sz. képen ábrázolt vakaró v. vágó eszköz közelében letem. Így tehát, ha tisztán forma és kidolgozásbeli sajátágokra

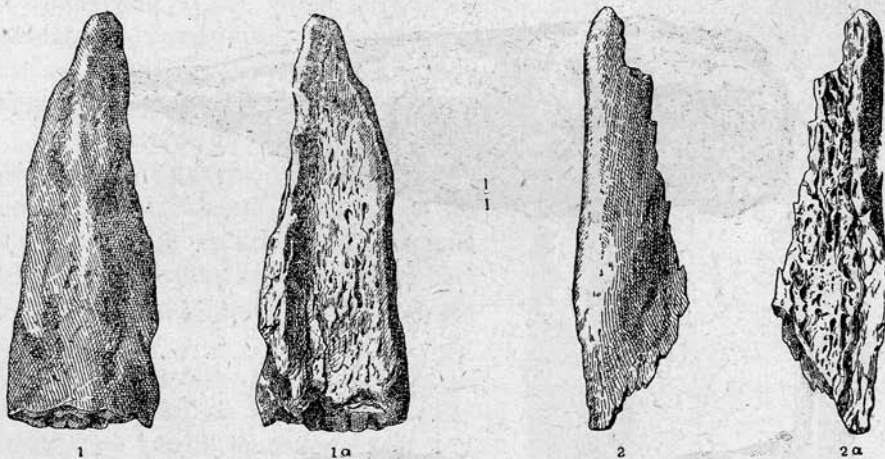
¹ Obermaier i. m. 2. ábra.

támaszkodunk s hozzávesszük előfordulásának körülményeit, akkor is hajlandóbb vagyok a félkörű vakaróval együvé sorolni. Oda utalják a stratigraphiai adatok is.

Meg kell azonban jegyezni, hogy megmunkálása annyira gondos s retouchálása is oly természetű, hogy együtt mehetne az aurignaci ízlésű produktumokkal.

Vakaró-furókat, vagy kaparó-furókat láttunk a 29—30. képen. Oly tömegesen kerültek elő aránylag, hogy típususoknak neveztük barlangunkra. Analogiáját a többé-kevésbé félkörös vakaróval együtt lelték Les Bouffia-n.¹ Ennek kora moustieri.

Az olyan pengeszerű vakaró, vagy vágó eszközök, mint a melyeket a 23. és 24. sz. képeken láttunk, mint a vezértípusok kísérő

33. kép. Koptatott csontok. Fig. 33. Ossements usés.

kézművessége előfordulnak úgy az alsó, mint a középső és felső diluviumban. A kormeghatározás szempontjából tehát se nem szoroznak, se nem osztanak. Hasonlót mondhatunk a 25. képen ábrázolt pengékről, bár azt is ki kell emelnünk, hogy elűtnek az eddig tárgyalt holmiktól s különösen a 2. és 3. sz. erős közeledést árúl el az aurignaci ízlésű iparművességhez.

Külön elbírálás alá esnek azok a pengék és pengetőredékek, melyeket a 26—28. képen mutattam be. Határozottan távolról ható fegyverek s azok maradványai.

Mai tudásunk s a leletekből vonható következtetések mértékével nézve a dolgokat, nem szorul bővebb bizonyításra, hogy úgy az alsó, mint a közbelső diluvium fegyverei, mint közléről hatók jönnek tekin-

¹ Obermaier i m. 133. ábra.

1

2

$\frac{1}{1}$

3

4

34. kép. Koptatott csontok. Fig. 34. Ossements usés

tetbe. Erre utalja őket alakjuk, kidolgozásuk. A kifejezetten távolról ható fegyverek a felső diluviummal születnek meg.

Egyelőre szegezzük le ezt a tényt s vizsgálódjunk tovább abban az irányban, hogy mit mond a most szóban forgó fegyverek alakja, megmunkálási módja.

Az alak, mint említettük, határozottan a távolról ható fegyverké. A technika szempontjából mind a három példa egyértelműleg bizonyítja, hogy gyakorlott kéz alól kerültek ki. A 27. és 28. sz. törött, erősen használt lévén, esik a további kombinációból, annál súlyosabban esik a latba a 26. képen ábrázolt lándsa, v. dárdahegy. Már a pusztá leírás rendjén hangoztattam, hogy oldalélei oly gondosan, oly finoman retoucháltak, hogy ha formájánál, rendeltetésénél fogva nem is emelkedne ki az eddig tárgyalt holmik közül (kivéve a 22. képen bemutatott vakaró-fúrót!), megmunkálásának módja föltétlenül fejlettebb idők kézművességének csoportjába utalja.

Leghelyesebben úgy jellemezhetném ezeket a pengéket s közülük különösen a 26. képen ábrázolt ép és törött példát, hogy azokon az aurignaci ízlés érvényesül, azok az aurignaci periodus vadászemberének czéljaira készültek.

A jellemzőbb kőeszközök, fegyverek ezek alapján két csoportra oszlanak. Egy részük moustieri ízlést árul el (7—9., 11., 13., 15—18., 29—30. és 31. kép 4. sz. és részben a 22. kép), más részük (részben a 22. és 25—28.) aurignaci ízlésre vall. Egy harmadik csoportot képeznének az atipikus holmik (10, 14, 19, 20, 21. kép és 31. kép 2., 3., 4., 5. sz., melyek nem irányadók.

Mielőtt következtetéseinket tovább fűznök, lássuk, milyen tanulságokat meríthetünk a megmunkált, vagy csak használt csontolmiktól. Ebből a szempontból csak a 32. és 35. képen bemutatott tárgyak jöhetnek tekintetbe.

A 32. képen egy dárdahegyet látunk, mely, mint távolról ható fegyver a kőolmiek második csoportjába tartozó leletekkel mehet együtt, bár megmunkálása annyira kezdetleges, hogy elmarad e csoport fejlett kézművessége mellett.

A 35. képen látható átfúrt szárcsont és az átfúrással előkészített

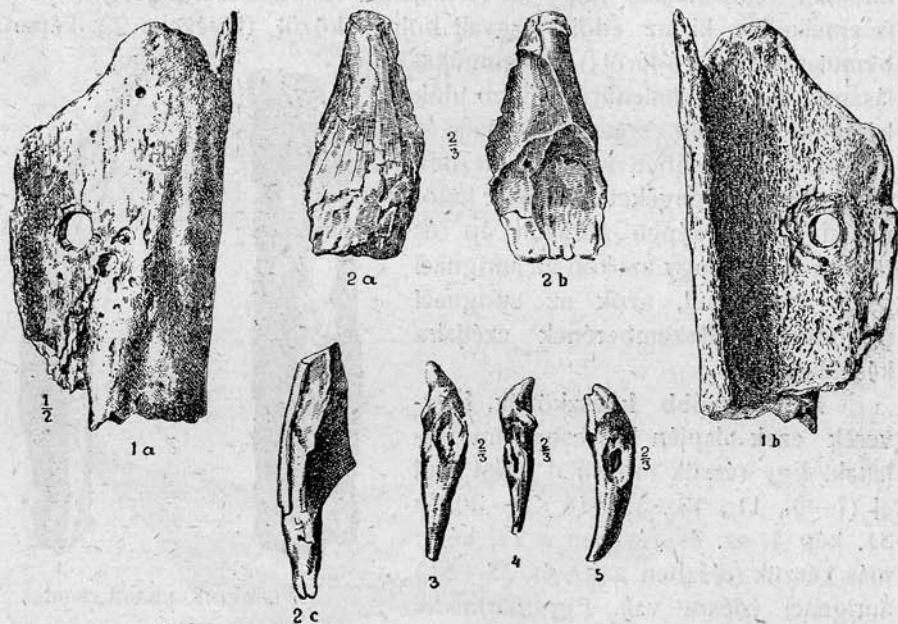

35. kép. Kopotott csont.
Fig. 35. Os usé.

Ösmedve tej-szemfogai technikai szempontból tarthatnak úgy a középső, mint a felső diluviumba. A tűzkőfúrót ismerjük a középső és felső diluviumból, viszont az átfúrt fogak a felső diluviumnak jellemző ékszerei.

Nyilvánvaló tehát, hogy miképpen a kőholmik nem egységesek, azonképpen egyelőre eldöntetlen kérdés, hogy a most említett csontholmikot a középső, vagy a felső diluviumba soroljuk.

Az az egy bizonyos, hogy ezek a leletek együttesen fordultak elő a csontbreccarétegben, elhelyezésükben nem volt semmi törvényszerűség, a csontbreccaréteg pedig nem tagolódott rétegekre, legalább a kiásott területen nem. Hogy lehet mégis, hogy moustieri és aurignaci ízlésű holmik kerülnek együvé?

36. kép. Átfúrt szárcsont (1), koptatott fog (2), átfúrássra előkészített fogak (3 4 5).
Fig. 36. Tibia perforé (1), dent fendue et façonnée (2), dents préparées au perforage (3. 4. 5.)

Hogy e kérdésre megfelelhetünk, sok körülményre hivatkozhatnánk. Ilyen a lelőhely elsődleges, vagy másodlagos volta. Ebből a szempontból a következő körülmények jönnek tekintetbe: a csontbreccarétegben leltem kisebb-nagyobb görgetett kavicsokat. Úgy a kisebb, mint a nagyobb példák vegyesen fordultak elő a réteg alján, közepén és felső részében. Tele volt ez a réteg *szegletes* mészkő és kovásodott mészkődarabokkal, melyeknek súlya felmegy a pár grammos darabtól a métermázsa súlyúig. A megmunkált, vagy csak használt kőeszközök jó részén nem láthatók a természetes úton való görgetés, koptatás nyomai s ezeket a koptatási nyomokat csak egy pár drb árulja el.

A csontbreccarétegben több helyütt leltem széndarabkákat, melyek egymással nem voltak területi összefüggésben (v. ö. a vízszintes felvételek térképén 6. *B, a, e*), de két helyen (u. o. *f* és *g*) összefüggő, nagyobb területen leltem a szenet.

Ilyen az a körülmény is, hogy a leletek a barlang legmélyebb pontján feküdtek.

Ilyen továbbá a földrajzi helyzet, a Franciaországtól való távolság.

Ilyen az, a mit helyi sajátosságnak, egyéni ízlésnek nevezhetünk.

S ha mindezeket a körülményeket tekintetbe vesszük, vajjon nem indokolt az a feltevés, hogy leleteink vagy másodlagos helyen feküdtek, vagy pedig egy olyan átmeneti periodusból valók, melyben a moustieri ízlés és hagyományok még élénken éltek, mikor az aurignaci kezdte éreztetni a maga hatását? Feltevést írtunk, mert a feltett kérdésre a teljes bizonyosságú feleletet csak a folytatólagos ásatások eredményei adhatják meg.

Ezekről az ásatásokról, valamint Erdély más pontjain foganatosítandó kutatásokról sokat várunk. Várjuk elsősorban e hazarész palaeolithikumának helyes világításba helyezését. De várjuk azokat az adatokat is, melyek alapján megállapíthatjuk e hazarész palaeolithikumának viszonyát a franciaországihoz s a közbeeső lelőhelyekéhez. Ez utóbbi szempontból különösen fontosaknak ítéljük az e kutatásokkal kapcsolatos geológiai és palaeontológiai munkálatokat.

Azt hisszük, nem lesz teljesen érdektelen, ha befejezésül egy pár szót szólunk a magyarországi palaeolithikumról.

Az erről szóló első híradások tekintélyes múltra tekinthetnek vissza. Eltekintve *Pulszky*nak a *Lubbock* munkájához írt bevezetésétől, melyben a baráthegyi barlang leleteit (Liptó vm.) és a haligóczi (Szepes vm.) barlang emlékeit bizonyító erejűeknek tartja arra nézve, hogy a diluviális ember lakta a Kárpátok déli lejtőjét (v. ö. *Lubbock*: A történelem előtti idők, a II. k.-hoz csatolt bevezető rész XIII.—XV. l.) egész irodalmuk van azoknak a leleteknek, melyek *Herman Ottó*nak a miskolczi szakóczákról szóló híradását megelőzték.

Már *Ipolyi* a vizsgálatok hiányának tudta be, hogy az ő koráig Magyarország nem mutatott fel palaeolithikumot. (V. ö. Kisebb munkák I. 474. l.) *Hampel* pedig határozottabban mondja: „Mi is nyomát fogjuk találni az őskőkorszaki embernek a biharmegyei barlangokban, ha azokat pontosabban átkutatjuk, vagy talán Erdélyben, vagy a felsőmagyarországi hegyekben.“ (Békés vm. Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat 1878-79. Évkönyve 38. l.) Ezen a véleményen volt *Peters* is (Die Donau 254. l.), nemkülönben *Kalkbrenner*, ki több jelenségből arra következtetett, hogy hazánkban az ősember kortársa volt a mammut-

nak és orrszarvúnak. (Magy. Tud. Akad. Ért. 1865. VI. 58. I.) Ezekhez csatlakozik *br. Nyári Jenő* munkásságának eredményeivel, ki a Hontmegyei Magyaródot palaeolitos lelőhelynek mondja (Árch. Ért. rf. X. 62., 64. I.) Működése kiterjed az Aggteleki barlangra is s arra a következtetésre jut, hogy itten egyidejűleg élt az ember a barlangi medvével. (Az Aggteleki barlang mint őskori temető 86. I. V. ö. *Kossuth* cikkével az Arch. Ért. u. f. II. 192. I.) E kutatások és megfigyelések jóhiszeműségére vet világot a már említett *Peters* felfogása, ki az aurignaci és eyziesi barlanglakók kárpátvidéki kortársainak létezését nem vonja kétségbe. (Die Donau 277. I.)

Még ma is pusztá historikum az is, hogy Alvinczen kőszekerczét leltek elefántfog társaságában (Erdélyi Múzeum Évkönyve, V. 125. 135. I. és *Goss Chronik* 12. I.) s hogy Kolozsmonostoron a *Rhinoceros tichorhinus* társaságában leltek cserepeket (Erd. Múz. Évk. V. 127. 138. I. és *Goss: Chronik* 38. I.) Oly természetű dolgok, melyek magukon viselik a kutatások felületes voltának a bélyegét, de mindenesetre megérdemelték volna, hogy hitelesítsék ezeket az adatokat és leleteket. Ilyenek az ó-ruzsina barlangleletekről szóló híradások is (V. ö. Természettudományi Közlöny 1871. XIII. 64.—65. I.)

Torna Zsófiáról tudjuk, hogy kutatásai, azok szakszerűsége, megfigyeléseinek pontossága sok kívánni valót hagy hátra. A nándori barlangban eszközölt leletei (*Cervus megaceros* agancsa emberi kéz középizülete, szén, hamu, jaspis-szilánk társaságában) ma sincsenek hitelesítve. (V. ö. Erdélyi Múzeum IV. 1887, VI. 1879, VII. 1880. 159—160. I.)

Hosszú vitát provokált a nagysápi koponya is, melyet állítólag zavartalan negyedkori rétegben leltek. A vitában hazai és osztrák szakértők vettek részt. Az utóbbiak elvitatják a lelet diluviális voltát, a hazaiak közül *Szabó József* és *Majláth Béla* foglalnak állást diluviális volta mellett. (V. ö. Földtani Közlöny 1871.; Archaeologiai Közlemények IX. 19. 22.; Mitteilungen der anthr. Gesellschaft in Wien I. 1871. 224. I.; II. 1872. 301—306. I.; III. 1873. 55—56 I.) Hasonló értékűek a zimonyi felső lőszből származó agyagrégisek is. (V. ö. Természettudományi Közlöny VI. 156. I.)

Mindeme leletek hitelesítés nélkül keveset, vagy éppen semmit sem bizonyítanak, *Ortvay Tivadar* mégis kétségtelennek tartja, hogy a diluviumban hazánkban is lakott volt. (Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus kőszekerczök eredete és régisége körül. Értekezések a tört. tud. köréből. Kiadja a M. Tud. Akad. XII. k. VIII. sz. 54. I.)

Ennyiben foglalhatjuk össze a hazai palaeolithikum történetének első korszakát. Voltaképpen egy csomó bizonytalan, hiányosan, vagy rosszul megfigyelt adat tölti ki, melyeknek hitelesítése a késő jövőre maradt.

Az 1893-ik év forduló pontot jelent a magyarországi palaeolithikum történetében. Ekkor közli *Herman Ottó* azt a három kőszakóczát, melyeket Miskolczon a Bársony-féle ház alapozási munkálatai alkalmával leltek. (V. ö. Archaeologiai Értesítő u. f. 1893. 1—25 l.* és Természet-tudományi Közlöny 1893 170—181. l.**). Bár az eszközök típusa, megmunkálásuk módja határozottan az alsó diluviumba útalta őket, *Herman Ottó* közlései, következtetései heves vitát provokáltak. *Török Aurél* az Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn III. k.-ben Der paläolithische Fund aus Miskolcz und die Frage des diluvialen Menschen in Ungarn cz. értekezésében elismeri a leletek diluvialis jellegét, de kifogást emel a réteg ellen, amelyben azok feküdtek. A vitának a hullámai túlcaptak az ország határain. A Wiener Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft XXIII. (uf f. XIII.) 1903. kötetének lapjai is megnyílnak a vitás eszközök ismertetése részére. Különösen *Halaváts Gyula* foglal el szélső álláspontot s a réteg alluviális voltából, melyben a szakóczák feküdtek s ezek petrographiai jellegéből következtetve, határozottan elveti azok diluviális voltát (V. ö. Zum paloäl. Funde v. Miskolcz a Mitteilungen d. Anthr. Ges. in Wien XXIII. [u. f. XIII.] k. 92—93. l.) Mikor pedig fölveszi Miskolcz és környékének geológiai viszonyait s ennek eredményeképpen arra a tapasztalatra jut, hogy a Szinva-patak árterén csakis mostkorú üledék van s hogy sem ez alatt, sem az Avas oldalában a diluviumnak nyoma sincs (*Halaváts Gy.* Miskolcz városa földtani viszonyai, a Földtani Közlöny 1894. XXIV. 18—23. l.) úgy látszott, hogy a szóban forgó leletek sorsa, kora egyszer s mindenkorra meg van pecsételve, el van döntve. Talán el is alszik a kérdés, ha *Herman* szivós kitarása nem tartja állandóan felszínen. Ha az arra hivatott s a megfelelő eszközökkel rendelkező tényezők is segítségére sietnek *Hermann*nak s a mint első kötelességük lett volna, a leletek hitelesítésére irányuló kutatásokat végeztek volna Miskolczon és környékén, talán hamarabb lehetett volna eredményt elérni s hamarabb lehetett volna konstatálni, hogy a szóban forgó szakóczák igen is diluviálisak, csakhogy másodlagos fekvőhelyen voltak. Ebben az esetben nem kellett volna *Hermann*nal 10 esztendőnél tovább várni, míg 1894-ben az Avas temetőjének kavicsos földjéből sírásás közben egy babérlevél alakú, solutréi típusú penge, 1905-ben a Petőfi-u. 12. sz. ház udvarán kút ásás közben egy acheuli típusú szakócca (*Herman: Zum Solutrégn von Miskolcz, Mitteilungen der Anthr. Ges. in Wien, XXXVI 1906. k.*) került felszínre s a külföldi eredmények nyomása alatt is megindultak Miskolcz vidékén a rendszeres kutatások.

* *Herman O.* A miskolczi palaeolith lelet.

** „ A miskolczi tűzkőszakóczák.

E kutatások képezik hazánk palaeolithikuma történetének harmadik szakaszát.

1906. augusztusában nyer *Papp Károly* megbízást, hogy vizsgálja felül Miskolcz stratigraphiai viszonyait. Kutatásainak eredményéről a M. kir. Földtani Intézet Évk. XVI. k.-ben „Miskolcz környékének geológiai viszonyai“ czímen számol be s a Petőfi-u. 12. sz. ház udvarán eszközölt ásatásából egy eszközsorozatot is mutat be, melyet, mivel a diluvium és alluvium határán lett, „tourrasien“-nek nevez.

Régészeti szempontból bőségesebb eredménnyel jártak *Kadic Ottókárnak* és *Hillebrand Jenőnek* kutatásai.

Kadic miután a Kecskelyuk- és Büdöspesti barlangban hiába kísérletezett, a Szeleta-barlangban a diluviális ember kétségtelen nyomaira akad. (V. ö. Adatok a szinnövölgyi diluviális ember kérdéséhez, Földtani Közlöny XXXVII. 1907. 333—345. 1.)

Jogos örömmel foghatott *Herman* ismét tollat, hogy egy összefoglaló értekezésben számoljon be a Bükk-hegység palaeolithikumáról. (A borsodi Bükk ősembere, Természettudományi Közlöny 1908. és Das Paläolithikum des Bükkgebiertes in Ungarn, Mitteilungen der Anthr. Ges. in Wien XXXVIII. k.)

A Miskolcz környéki kutatások pedig évről-évre gazdag eredményekkel járnak. Ezekről számol be előzetesen *Kadic*: „A puszkaporosi sziklafülkében végzett próbaásatások eredményei“ czímen. A Magyar Földtani Intézet Évk. XIX. k. 3. füzetéhez. — „A hátori ősember kutatásának mai állása“ czímen az Arch. Ért. u. f. XXXI. k.-ben; — *Hillebrand Jenő* pedig: „Jelentés a Szeleta-barlangban 1909. év nyarán végzett ásatásokról“ czímen a Közlemények a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából. Földtani Közlöny XL (1910.) — „A répáshutai Balla-barlangban talált diluviális gyermekcsontok maradványai“, czímen u. o. XLI. — „A Szeleta-barlangot kitöltő rétegek geológiai koráról“ czímen u. o.

A kutatások másutt is eredménnyel jártak. *Kormos Tivadar* Tatán fedezi fel a diluviális ember nyomait. (A tatai őskőkori telep. Magyar Földtani Intézet Évkönyve XX. k. 1. füzet.) Ugyancsak ő ad hírt az ősember első nyomairól a Karszt-hegységben (Közlemények a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából. 1912. 1. füzet.)

A társországo kból a horvátországi Krapinán *Gorjanovic-Kramberger* korábban fedezi fel a moustieri embert s annak kézművességét.

Erdély palaeolithikumáról újabban az első hírt *Szilády Zoltántól* halljuk, ki a topánfalvi Lucia-barlangban végzett kutatásokat, a melyek azonban nagyon is hitelesítésre szorulnak. A második híradást *Teutsch Gyulától* kapjuk. Kutatásainak eredményeit, leleteinek hitelességét nincs módunkban ellenőrizni s így az első, statigraphia ilag pontosan fixált lelet a csoklovinai.

Végezetül még csak arról kell röviden szólnunk, hogy hogyan fest a hazai palaeolithikum képe az eddigi kutatások alapján s mennyiben járulnak hozzá a csoklovinai leletek a kép kiegészítéséhez.

Véleményünk szerint az a három szakócza, melyet *Herman* a kérdés felvetésekor az *Arch. Ért.* 1893. 4—6. ábra alatt közölt, valamint a *Kadic* i. jelentése 3. ábráján közölt, az acheuli periodusba tartozik s ennek korábbi szakaszát képviselik. Acheuli a Petőfi-u. 12. sz. ház udvarán lelt szakócza is, még pedig ifjabb acheuli s e periodus legszebb szerszám formája, melyet eddig ismerünk. Gondos megmunkálásával s kivált átmetszeteinek vékonyságával páratlanul áll. *Hermann* talán ezért sorolja a solutréi periodusba. Tipológiája azonban határozottan ellene mond ennek.

A kor kérdése szempontjából nem ponderálnak a *Papp Károlytól* a Petőfi-u. 12. sz. ház udvarán kiasott holmik. Annál fontosabbak a *Kadic* és *Hillebrand* ásatásainak eredményei, melyek alapján az aurignaci s főképpen solutréi kor kézművességére következtethetünk. Ezek rendszeres ásatások eredményei. Az előbb említett alsó diluviumbeli holmik szórványos leletek. Az ezutáni kutatásoknak tehát az lesz az egyik főfeladata, hogy e periodusok egymáshoz való viszonyát, egymással való összefüggését megállapítsa. E kutatásoktól várjuk a Miskolcz vidéki chelli és acheuli, továbbá a moustieri ember emlékeit.

A moustieri ember élt Magyarország területén. *Kormos* tatai ásatása olyan emlékeket hozott felszínre, melyek e kor végére tehetők. Ezekkel állanak közeli rokonságban a Cholnoky-barlang leletei, de csak részben, mert más részük aurignaci ízlést árul el.

A jelenségeknek egész tömege, melyek egyfelől arra a határozott feltevésre jogosítanak, hogy a szakszerű kutatások hazánk más részein is felszínre hozzák a diuviális ember emlékeit, másfelől pedig, hogy bármennyire is egyezik főbb vonásaiban a hazai palaeolithikum a franciaországgal, a helyi sajátosságok, a különböző hatások keveredése éppen a csoklovinai leletek alapján valószínű.

Nem fejezhetem be jelentésemet a nélkül, hogy hálás köszönetet ne mondjak egyrészt *Láger János* és *Tőry Győző* úrakkal, kik a figyelmet a barlangra fordították, másrészt Vajdahunyad városa nemes közönségének, mely anyagi támogatásával lehetővé tette ezt az ásatást. Ennek az ásatásnak eredményei az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának legbecsesebb emlékei közé tartoznak annál fogva is, mert bizonyítják, hogy egyesek és a köz egyaránt tudnak lelkesedni, segédkezni nyújtani a múltak emlékeinek megmentésében.

Dr. Roska Márton.